

VU Research Portal

Vmbo - mbo: combineren of integreren?

Maarse, Jan; Studulski, F.; van Schoonhoven, Renée

2019

document version

Publisher's PDF, also known as Version of record

document license

Other

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

Maarse, J., Studulski, F., & van Schoonhoven, R. (Eds.) (2019). *Vmbo - mbo: combineren of integreren? Paper bij de 3e Landelijke conferentie vmbo-mbo 28 november 2019*. Sardes.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

VMBO – MBO: COMBINEREN OF INTEGREREN?

Paper bij de 3e Landelijke conferentie vmbo – mbo 28 november 2019

Jan Maarse, Frank Studulski & Renée van Schoonhoven (red.)

INHOUDSOPGAVE

1. Inleiding.....	3
Een overzicht van advies en beleid	3
Dat vraagt om ‘kopjes koffie en inspiratie’!	4
Samenwerken, combineren of integreren?	6
Leeswijzer	9
2. Oefening baart kunst: samenwerking vergt uitproberen	10
Aansluiting.....	10
Oefenen met samenwerking.....	11
Ontluikende samenwerking is noodzakelijk.....	11
Aansluiting is de boodschap.....	12
In de toekomst moet het gaan gebeuren.....	12
3. Een klaslokaal vol directeuren: een goed begin, maar niet genoeg!	13
Samenwerking als onderwerp van gesprek	13
Samenwerking als noodzakelijkheid	14
Het NOVIA netwerk als fundament voor regionale samenwerking	14
Sterk Techniekonderwijs en een ontwikkelagenda.....	15
Sectorale en intersectorale aanpak.....	16
Onderhoud noodzakelijk	17
Landelijk beleid en de regionale praktijk	17
Samenwerking in de toekomst.....	17
4. Samenwerking tussen vmbo en mbo = innoveren = pionieren.....	19
Vmbo-mbo onderwijsroutes	19
Precedent in samenwerking.....	20
Uitdagingen voor samenwerking	21
Sterke docenten zijn flexibel	21
Opwaartse druk: kansengelijkheid?	22
Samenwerken om kwaliteit en imago te bevorderen	22
5. Het Toptraject.....	23
Stapelaars.....	23
Werken aan een vmbo-mbo-hbo route in de regio	24
Van uitgangspunten naar bouwstenen	25
Van bouwsteen naar doorlopende leerlijn	26
Van doorlopende leerlijn naar de praktijk op het roc.....	27
Hoopvolle cijfers.....	27
De toekomst: naar een breed gedragen programma	28
6. Meer lezen?	29

1. INLEIDING

In de afgelopen periode wordt langs verschillende wegen geprobeerd een brug te slaan tussen vmbo en mbo. Er wordt al meer dan tien jaar geëxperimenteerd met de doorlopende leerlijnen vmbo-mbo. Het Vakcollege (vanaf 2008), de VM2-projecten (2008-2013), Toptechniek in bedrijf (2012-nu), experimenten van HPBO (2002-2012): steeds leverden deze initiatieven verschillende ervaringen op. En nu wordt gewerkt aan de Vakmanschaps-, techniek en beroepsroute (2014-2022). We kunnen bij al deze initiatieven onderscheid maken tussen doorlopende *leerlijnen* en doorlopende *leerroutes*. Bij doorlopende leerlijnen gaat het om de opbouw van de aangeboden leerstof in de opeenvolgende studie jaren. Een doorlopende leerroute wordt meestal breder opgevat en is meer gericht op de leerweg die de leerling doorloopt en op alle zaken die maken dat een leerling goed ‘landt’. Sleutelbegrippen zijn dan onder meer loopbaanoriëntatie en -begeleiding (LOB), intake, warme overdracht, enzovoorts (Baarda en Voncken, 2017).

Uit alle initiatieven en experimenten komt naar voren dat er bij de deelnemende scholen veel steun is voor de doelstelling ervan. Het is echter ook gebleken dat nog niet alles is ontdekt. Zo schrijven de bewindspersonen van OCW in 2017 aan de Tweede Kamer: “Uit de diversiteit van de experimenten zien we dat een vooraf gekozen vormgeving van doorlopende leerroutes beperkt aansluit bij de wensen van leerlingen en die van scholen en instellingen. (...) Uit de huidige experimenten blijkt dat deelname aan de experimenten achterblijft wegens onzekerheid over de verduurzaming van de route, versterkt door de investeringen die het opzetten van dergelijke routes vragen van scholen en instellingen.” Er wordt tegen deze achtergrond gezocht naar de mogelijkheden om juist verdergaand als keten samen te werken.

Kortom, de aandacht voor een goede verbinding tussen vmbo en mbo blijft. Er zijn nog steeds te veel jongeren die hinder ondervinden van de overstap van het ene naar het andere onderwijssysteem. Natuurlijk zijn vmbo en mbo qua aard verschillend: vmbo is voorbereidend, mbo is kwalificerend. Maar samen vormen zij een excellente route voor leerlingen en studenten om professional te worden. In 2016 ging 84,5% van de vmbo-leerlingen direct naar het mbo. Een route die voor een aantal studenten kwetsbare momenten kent. Sowieso is het goed om voor die studenten de aandacht voor de overgang van vmbo naar mbo vast te houden. Tegelijkertijd kan dat ook voor alle studenten meerwaarde opleveren.

EEN OVERZICHT VAN ADVIES EN BELEID

De afgelopen tijd hebben verschillende instellingen advies gegeven over verbetering van de verbinding tussen vmbo en mbo. Om te beginnen de Onderwijsraad met *Herkenbaar vmbo met sterk vakmanschap* en *Vakmanschap voortdurend in beweging*. Ook de MBO-raad en de Sociaal Economische Raad hebben zich er over uitgesproken met *Manifest voor de toekomst van het middelbaar onderwijs* en *Toekomstgericht beroepsonderwijs*.

In een van de recente adviezen van de Onderwijsraad - *Doorgeschoten differentiatie* - lezen we over ons thema het volgende:

“Integreer beroepsgerichte leerwegen vmbo en mbo – (...) het aantal overgangen kan verminderd worden door de beroepsgerichte leerwegen van vmbo en mbo te integreren, waardoor leerlingen zonder overgang kunnen toewerken naar een startkwalificatie. Vooral voor kwetsbare leerlingen is deze overgang een struikelblok met een groot risico op uitval. Daarom is vanaf 2008 geëxperimenteerd met alternatieve routes naar het mbo waarbij vmbo en mbo geïntegreerd werden tot vm2-trajecten. De vm2-trajecten leiden tot overwegend positieve resultaten. Wel is het belangrijk om deze trajecten te verbeteren op basis van de resultaten van de uitgevoerde monitors.” Tegelijkertijd pleit de raad ook voor een verbeterde aansluiting tussen vmbo en havo. “Deze overgang vormt een cruciale schakel binnen het Nederlandse onderwijsstelsel. Vmbo-leerlingen kunnen via het havo het hoger beroepsonderwijs bereiken. Juist deze stapelmogelijkheid is een belangrijke emancipatieroute.”

In alle adviezen zien we op hoofdlijnen dat er zorgen zijn over:

- door onduidelijkheden in de schakelmomenten gaat voor de leerling kostbare tijd verloren
- de regionale inbedding en netwerkvorming met het bedrijfsleven blijft achter
- er kan meer aandacht zijn voor andere, toekomstrelevante vaardigheden
- ook het algemeen vormend onderwijs kan meer beroepsgericht zijn
- de aandacht voor techniek en technologie blijft achter bij hetgeen wordt gewenst.

Erkend wordt echter ook dat de ontwikkeling van de regio meespeelt waarin scholen en instellingen zich bevinden. Want sommige regio's hebben nu eenmaal te maken met krimp en kunnen hun opleidingen maar moeizaam overeind houden. Zeker in die omstandigheden is samenwerking noodzaak om studenten alle kansen op talentontwikkeling te bieden.

In de brief *Sterk beroepsonderwijs* kondigde het ministerie van OCW daarom begin 2017 aan dat zij gaan werken aan een structurele verankering van de doorlopende leerroutes vmbo tot en met het mbo. Daarnaast wordt een voorstel uitgewerkt om de gemengde en de theoretische leerweg te combineren. Er komen aanvullende maatregelen om de doorstroom naar en toegankelijkheid van het vervolgonderwijs en de herkenbaarheid, beeldvorming en organiseerbaarheid van het beroepsonderwijs te verbeteren.

Een jaar later is er een programma ontwikkeld voor de versterking van het beroepsonderwijs vmbo-mbo, eveneens getiteld *Sterk beroepsonderwijs*. In mei 2018 geeft OCW aan wat daarbinnen de actielijnen zijn. Het programma kent er drie.

1. **Focus op sterker samenwerken in de regio.** In 2020 komt in elke regio een functionerend netwerk vmbo-mbo-arbeidsmarkt voor de opleidingssectoren met regionale meerwaarde.
2. **Structureel verankeren routes vmbo-mbo in wetgeving.** In 2021 biedt elke regio doorlopende routes passend bij het regionale onderwijsaanbod, waarbij leerlingen voor wie dat passend is vanuit vmbo de basis- en kaderberoepsgerichte leerwegen de mogelijkheid hebben om een mbo 2 opleiding vanuit de vertrouwde omgeving van het vmbo af te ronden. Dit wetsvoorstel is in de zomer van 2019 in voorbereiding en wordt waarschijnlijk voor het eind van dit jaar ingediend bij de Tweede Kamer.
3. **Een nieuwe leerweg.** Oftewel het samenbrengen van de gemengde en theoretische leerwegen, waarbij een verbeterde aansluiting op het vervolgonderwijs (mbo en havo) centraal staat. In 2021 volgen alle leerlingen op het niveau van de gemengde en theoretische leerweg ook praktijkgericht onderwijs, ongeacht hun doorstroomwensen (naar mbo of havo). Er komt een wetsvoorstel waarmee de gemengde en theoretische leerwegen van het vmbo in het wettelijk kader worden samengebracht in één nieuwe leerweg.

Deze lijnen worden nog eens bevestigd in de brief *Op weg naar versterkt beroepsonderwijs in elke regio* (OCW, 2019). Met een praktische beroepsoriëntatie en beroepsbeelden kan de theoretische leerweg versterkt worden. Verschillende scholen hebben hier zelf al initiatief in genomen. De reden is een vergroting van de motivatie van leerlingen en een verbetering van de aansluiting op het vervolgonderwijs. In feite sluit het beleidsinitiatief aan bij de praktijk.

DAT VRAAGT OM 'KOPJES KOFFIE EN INSPIRATIE'!

Met het programma *Sterk beroepsonderwijs* probeert men verschillende vraagstukken en problemen tegelijkertijd te lijf te gaan. We noemden al de krimp in de regio's, waar meer samenwerking in de regio wellicht een oplossing biedt. Samenwerking met partijen in de regionale

arbeidsmarkt is een hele opgave. Daarnaast constateren we dat er meer diversiteit komt onder de jongeren en dat er in dat verband juist behoefte ontstaat aan meer maatwerk. Tegelijkertijd leeft er ook een inhoudelijke behoefte aan vernieuwing. Die vernieuwing geldt niet alleen de inhoud en de leerstof maar ook de manieren van leren, de didactiek en pedagogiek. Samenleving en arbeidsmarkt veranderen en het beroepsonderwijs moet up- to-date blijven bij die veranderingen. De techniek-impuls in bijvoorbeeld het vmbo helpt daar zeker bij, maar stopt daar niet!

Want doorlopende leerroutes worden nu eenmaal niet voorgeschreven en er zijn – gelukkig – geen blauwdrukken. Partijen in de regio hebben alle ruimte. Dat vraagt om veel kopjes koffie en lokale inspiratie.

In ieder geval wordt de vernieuwing vmbo-mbo breed gedragen door alle bestuurlijke partijen: het ministerie van OCW, de AOC Raad, MBO Raad, Stichting Platforms VMBO (SPV), Platform TL en de VO-raad zetten zich de komende jaren samen in voor sterk beroepsonderwijs. Tegelijkertijd roept de intensivering van de samenwerking tussen vmbo en mbo natuurlijk ook wel allerlei vragen op, die ongetwijfeld de komende periode beantwoord gaan worden.

Voorbeelden hiervan zijn:

- Hoe regelen we ook een goede doorgaande lijn in de leerlingenzorg en passend onderwijs: wordt de lijn uit het vmbo ook doorgezet in het mbo?
- Kunnen leerlingen op basis van hun uitdagingen ook alle opleidingen kiezen die ze willen?
- Hoe zorgen we voor een doorgaande lijn in de loopbaanoriëntatie; hoe zorgen we dat jongeren geen sectorvreemde keuzes maken waar zij geen voordeel aan hebben?
- Kunnen we routes ook versnellen door de overlap te bestrijden en een snelweg route te maken naar het hbo, zoals ook gedaan is in het Groene Lyceum?
- Hoe regelen we het goed met integrale docententeams vmbo-mbo?
- Wat doen we met de overdracht van gegevens - hoe regelen we de privacy (AVG) op een goede manier?
- Hebben we de juridische zaken in de samenwerkingsovereenkomst goed vastgelegd?
- Zijn afspraken gemaakt over financiën?
- Hoe zorg je voor een goede aansluiting in het mbo als de vmbo's in toenemende mate verschillende onderwijsconcepten hanteren?
- Zijn de doorstroomrechten goed geregeld?
- Als er een doorgaande lijn van vmbo naar mbo is, is het dan nog zinvol een afsluitend examen af te nemen bij het vmbo?

In de vierde monitor doorlopende leerlijnen signaleren de onderzoekers dat het aantal vakmanschaps- technologie en beroepsroutes verder is toegenomen ten opzichte van het jaar ervoor (225 versus 201). De doorlopende leerlijnen hebben een positief effect op doorstroom naar het mbo. Ook switchen de leerlingen in de routes minder vaak van opleidingsrichting. De implementatie van de routes vordert gestaag. Voldoende instroom blijft wel een uitdaging. Het aantal nieuwe routes neemt af. In totaal steeg het aantal leerlingen dat start met een route van 1545 naar 2270. Op het totaal aantal vmbo-leerlingen is dat echter niet zo veel. Een doorlopende pedagogisch didactische leerlijn, doorlopende LOB en doorlopende begeleiding is bij de meeste routes nog weinig van de grond gekomen. Wel is de samenwerking tussen vmbo en mbo toegenomen bij de meeste routes. Deze samenwerking varieert van structureel en intensief op verschillende niveaus van docenten tot en met directie, tot zeer beperkt tussen enkele individuen. Bij een kwart van de bezochte routes verloopt de samenwerking nog wat stroef vanwege verschillen in visie en cultuur (De Graaf, 2019).

SAMENWERKEN, COMBINEREN OF INTEGREREN?

Samenwerken is een kunst op zich. Vaak verwachten we dat dit vanzelf zal gaan als het management daar een opdracht voor gegeven heeft. Maar we betwijfelen of dat waar is. Hebben vmbo en mbo voldoende competenties om samen te werken?

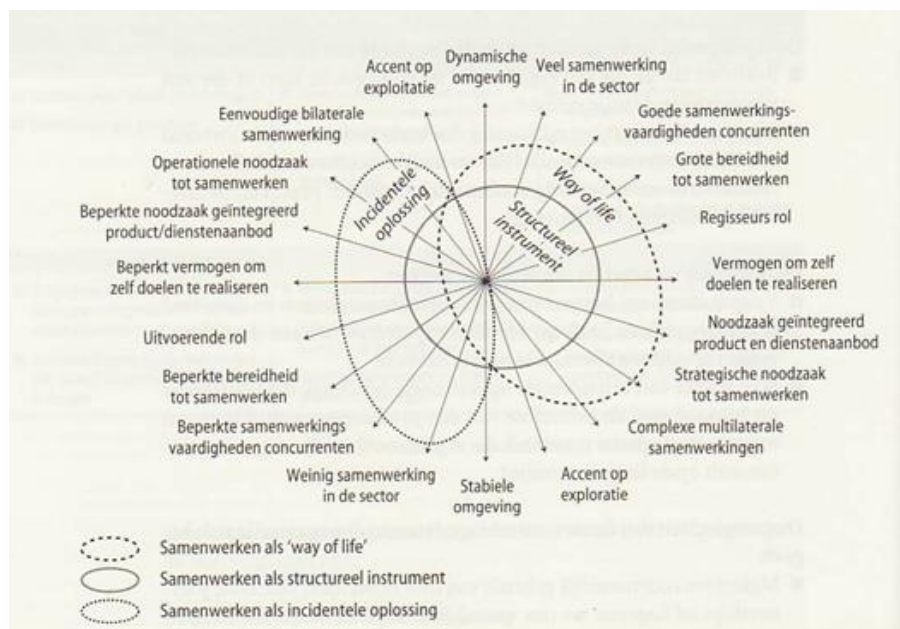
Bannink en Bosselaar (2018) zien samenwerken als een typische bestuurlijke oplossing die past bij deze tijd, waarin op bestuurlijk niveau veel complex en ambigu is. Als beleidsmaker of politicus is het dan raadzaam te pleiten voor samenwerking, omdat mensen en organisaties dan zelf kunnen zoeken naar een oplossing.

Van Delden (2009) kijkt meer naar de vraag *hóe* het beste kan worden samengewerkt. Duidelijke doelen (concrete resultaten), een regisseur, duurzaam reguleren van belangen, duidelijke communicatie, tijd en vertrouwen maar vooral ook interacties (groepsbinding) zijn daarbij de belangrijke factoren.

Het creëren van doorlopende leerroutes tussen vmbo en mbo kan door verschillende manieren van samenwerking op te starten. Kaats en Opheij (2005) maken onderscheid tussen drie vormen van samenwerking (zie afbeelding):

- Samenwerking als 'way of life'
- Samenwerken als structureel instrument
- Samenwerken als incidentele oplossing

Aan de uitwerkingen die in de buitenste cirkel van de afbeelding staan genoemd, wordt wel duidelijk dat er veel verschillen zijn tussen de incidentele en samenwerking als een way of life: die staat eigenlijk elk aan de andere kant van het spectrum. Samenwerken is een vaardigheid. De randvoorwaarden moeten goed zijn, maar er moet ook urgentie en bereidheid zijn om te investeren in elkaar. Uit de analyse 'Waar een wil is, is een leerweg' (2017), blijkt vooral dat de scharnierpunten gebaat zijn bij oliemannetjes.

Bron: Kaats en Opheij, 2005

Baarda en Voncken (2017) geven een overzicht van de *knelpunten* die spelen bij werkprocessen rond samenwerking.

- Omvang: te veel organisaties (en verspreid over een groot geografisch gebied), waaronder gemeenten en bedrijfsleven;
- Onduidelijkheid over de verdeling van verantwoordelijkheden tussen vmbo en mbo;
- Parachuteren van de samenwerking 'van bovenaf', waarbij de rol van docenten onduidelijk is;
- Het mbo (of in mindere mate het vmbo) voelt zich geen eigenaar van de samenwerking/ de afspraken;
- Samenwerking loopt over te veel schijven/ afspraken komen er niet door/ onduidelijke regie, etc.;
- Het ontbreken van een inbedding van de afspraken maakt samenwerking vrijblijvend en niet goed ingebed;
- Verschillen in culturen/benadering van leerlingen en studenten;
- Netwerken zijn kwetsbaar op te brede en weinig concrete doelstellingen.

Kortom: kwesties van eigenaarschap, te veel verdeelde belangen, ongelijke inbreng en onvermogen de samenwerking aan te passen aan nieuwe behoeften. Meer specifiek geven onderwijsbestuurders van vmbo en mbo aan dat zij bij experimenten over de programmatische samenwerking vmbo-mbo risico's zien op de volgende terreinen:

- Hoge kosten en de organiseerbaarheid;
- Twijfels over de organiseerbaarheid;
- Onvoldoende deelnemers aan de route;
- Verschillende wet- en regelgeving voor vo en mbo (Inspectie, 2015).

Intensieve samenwerking tussen het vmbo en het mbo is ontluikend, maar laten we eerlijk zijn: het blijkt vooralsnog niet gemakkelijk om een intensieve en duurzame verbinding te maken. Het vraagt veel van alle betrokkenen om twee wezenlijk verschillende onderwijssystemen aan elkaar te verbinden. Laat staan 'in elkaar schuiven'.

Er is een verschil tussen samenwerken, combineren en integreren:

- Bij *samenwerken* bekijk je hoe de sterke kanten van de beide partijen elkaar kunnen versterken; ieder doet zijn eigen activiteiten, maar je hebt onderling afgestemd hoe het eindproduct door ieders bijdrage beter kan zijn, door een afgestemde inbreng.
- *Combineren* is het naast elkaar uitvoeren van een activiteit. Je bent er dan van overtuigd dat juist door het gecombineerde aanbod het eindresultaat beter kan worden. In principe hoeft er dan aan jouw eigen activiteit of aanbod niet veel te veranderen; je hebt het wel met elkaar afgestemd. Je laat opleiding en keuzevakken van vmbo en mbo naast elkaar bestaan en geeft leerlingen de keuze om dar hun weg in te vinden.
- *Integreren*: bij integreren kies je er voor ons samen een nieuw aanbod te maken dat het oude vervangt. Je ontwerpt een nieuw curriculum voor een doorgaande lijn vmbo-mbo.

In het ontwikkelen van doorgaande leerroutes zijn dit wel belangrijke verschillen.

We kunnen dit nog illustreren met de typologie van interprofessioneel samenwerken van Boon, Verhoef, O'Hara en Findlay (2004). Zij onderscheiden zeven modellen van interprofessioneel samenwerken, namelijk:

1. Het parallelle model (geen sprake van interprofessioneel samenwerken)
2. Het Consultatieve model (professionals adviseren elkaar)
3. Het collaboratieve model (professionals delen informatie)
4. Het gecoördineerd model (afstemming met een verantwoordelijke coördinator)
5. Het multidisciplinaire model (gecoördineerde samenwerking)

6. Het interdisciplinaire model (samenwerking gecoördineerd via face-to-face groepsoverleg; met groepsbeslissingen)
7. Het integratieve model (integrale samenwerking binnen een multidisciplinair, niet-hiërarchisch georganiseerd team).

De ervaring leert dat het juist goed is om meer woorden en begrippen te gebruiken als het om samenwerken gaat. Want samenwerken is een containerbegrip en door het onder woorden brengen van de samenwerking, komen ook de verwachtingen in beeld.

Volgens Kerkhoffs en Voncken (2018) zijn de *succesfactoren* van doorgaande leerroutes als volgt:

- Er is een wens om doorlopende leerroutes tot stand te brengen;
- met een gemeenschappelijk (integrale) visie en doel;
- de samenwerking tussen vmbo en mbo is goed (men gunt elkaar wat, kent en vertrouwt elkaar, men voelt zich gelijkwaardige partners etc.);
- er is een duidelijk en communiceerbaar beeld van de routes;
- de routes worden gefaciliteerd door er een (professionele) structuur omheen te bouwen met bijvoorbeeld een projectleider, overlegstructuur etc.;
- de leerroutes zijn ingebed in een bredere samenwerking; dit helpt om de focus te houden en om niet bij het eerste zuchtje tegenwind het bijltje erbij neer te gooien;
- er is een lerende aanpak, waar men samen nagaat of de samenwerking tot de gewenste resultaten leidt, wat werkt, wat (nog) niet en hoe kan men verbeteren.

Samenwerking in de praktijk vraagt op beide schooltypen om verbinders. Om directies, staf en docenten die over de schutting durven te kijken, om uit hun '*comfort zone*' te komen en te verkennen hoe andere systemen eruit zien. Een aantal van die verbinders komen aan het woord in deze conferentie paper. Welke kansen zien zij op hun scholen? Wat hebben ze tot nu toe geleerd van de investeringen in samenwerken? En nog belangrijker: hoe gaan ze verder?

Bij de ontwikkeling die we nu zien, bijvoorbeeld op basis van de eerder genoemde monitor en de intenties van Sterk Beroepsonderwijs, zijn er wel een aantal aandachtspunten.

- Het idee dat de regio's zelf hun routes kunnen ontwerpen en daar ook keuzes in kunnen maken, kan een zekere onoverzichtelijkheid creëren in het veld. Een grote diversiteit aan routes maakt het ook ingewikkelder om de effecten te meten.
- Ons ongeduld: er ontstaan nieuwe routes, maar het aantal leerlingen dat betrokken is, is nog niet zo groot. Samenwerken tussen twee sectoren kost veel inspanning en tijd. Ook nu weer zijn er vanuit Sterk beroepsonderwijs stippen aan de horizon gezet, maar misschien is de praktijk taaier dan wij verwachten.

Desalniettemin: als het goed is voor de leerling, dan moeten we er voor gaan!

LEESWIJZER

In de conferentiebundel van 2017 beschreven we de mogelijkheden in ontwikkelingsrichtingen voor de samenwerking tussen vmbo en mbo. In deze conferentie-paper kijken we naar de samenwerking vmbo-mbo in de praktijk. Wat heeft de samenwerking scholen tot nu toe gebracht? Wat zijn redenen waardoor intensieve samenwerking wel lukt en wat belemmert die samenwerking nog? Hoe kunnen samenwerkingsvormen het vmbo en mbo aantrekkelijker maken voor studenten en hun ouders? Moeten scholen aanbod gaan *combineren* of *integreren*?

In deze conferentie paper brengt Jan Maarse een aantal praktijken in beeld, te weten.

- Regio Apeldoorn: ROC Aventus en het Veluws College Cortenbosch
- Regio Nijmegen: vmbo's in Nijmegen, ROC Nijmegen en Helicon MBO
- Regio Hoorn: het Tabor College locatie d'Ampte en het Horizon College
- Regio Twente: Regionale samenwerking tussen vmbo, mbo en hbo in het Toptraject

We zijn ervan overtuigd dat de cases herkenbaar en inspirerend zijn. Hartelijke dank daarom aan alle geïnterviewden, en we wensen u veel leesplezier!

2. OEFENING BAART KUNST: SAMENWERKING VERGT UITPROBEREN

Intensievere samenwerking tussen het vmbo en mbo is in veel regio's in Nederland op gang aan het komen. Dat gaat soms snel en soepel, soms is het nog aftasten. ROC Aventus en het Veluws College Cortenbosch in Apeldoorn proberen de relatie stapje voor stapje op te bouwen. Dat gebeurt eerst aan de hand van een kleine pilot bij één opleiding, om vervolgens te beoordelen hoe er verder gewerkt kan worden aan intensievere samenwerking. Die intensievere samenwerking is noodzakelijk, want het regionale speelveld verandert snel.

Marcel van Straten is Teammanager Juridisch en Toerisme & Recreatie bij ROC Aventus in Apeldoorn. Hij is al bijna veertig jaar actief in het mbo en legt uit dat gedurende die tijd verandering een constante is geweest. "In 1992 verbaasde een nieuwe collega zich over het feit dat er zoveel veranderde op het mbo. Ik gaf toen als reactie dat hij daar wel aan zou wennen. Daar herinnert hij mij sindsdien ieder jaar aan, want ieder jaar is er wel weer iets veranderd." Van Straten herinnert zich dat in de jaren '80, de meeste beroepsopleidingen in kleine, op de beroepssector gerichte scholen werden aangeboden. Er was een meao, een technische school, et cetera. Jongeren kozen voor een beroep en daar hoorde een school bij, doorschakeling was vanzelfsprekender dan nu. "Voorlichtingsavonden op iedere school waren voldoende om de leerling de nodige informatie te geven."

Overheidsbeleid zorgde ervoor dat regionale opleidingscentra (roc's) ontstonden door middel van verplichte fusies van al die kleine opleidingen en scholen. De opleiding waar Van Straten werkte, de meao, groeide in die tijd enorm. Waar dat toe geleid heeft, is te zien wanneer je het gebouw van ROC Aventus aan de Laan van de Mensenrechten in Apeldoorn binnen loopt: een groot gebouw waar een enorme hoeveelheid verschillende opleidingen wordt aangeboden. De oude meao-opleiding die inmiddels in de sector Economie & Handel is ondergebracht, is nog altijd een van de grotere afdelingen binnen Aventus.

AANSLUITING

Na de fusies, groei en consolidatie in de afgelopen twintig jaar is het middelbaar beroepsonderwijs in ander vaarwater terechtgekomen. De instroom van minder leerlingen vraagt scholen om na te denken over de nabije toekomst. Wat Van Straten betreft is het een logische stap dat er nu wordt nagedacht over intensievere samenwerking met het vmbo in de toekomst. Die vraag leeft ook, merkt hij: "de samenvoeging van alle verschillende beroepsopleidingen in het roc betekende dat alle opleidingen konden blijven bestaan. De krimp van zowel vmbo en mbo vraagt om samenwerking om ervoor te zorgen dat het aanbod breed kan blijven." Maar dan moet er nog veel gebeuren. De manier waarop het mbo en het vmbo zijn georganiseerd verschilt nog wezenlijk van elkaar.

Naast het strategische vraagstuk is aansluiting volgens Van Straten ook belangrijk omdat er een meerwaarde in zit voor de leerlingen en studenten. Er zitten namelijk behoorlijk wat verschillen tussen het vmbo en het mbo. Op het vmbo wordt er meer gekeken naar de behoeftes van leerlingen en is men al verder met gepersonaliseerd leren, terwijl op het mbo de focus nog vaak ligt op het kunnen aanbieden van een breed scala aan opleidingen. "Er zit een wezenlijk belang voor leerlingen en studenten in stevigere aansluiting, en wel om twee redenen: leerlingen van het vmbo moeten ondersteund worden in het maken van een goede keuze voor een vervolgopleiding en de daarbij behorende school. Andersom is het belangrijk dat we als mbo weten welke leerlingen binnenkomen. Hoe zag hun tijd op het vmbo eruit en wat hebben ze daar geleerd? Daar is echt nog winst te halen."

OEFENEN MET SAMENWERKING

Samenwerking opstarten in de praktijk is niet gemakkelijk. Vmbo en mbo zoeken elkaar niet vanzelfsprekend op: ze zijn vooral bezig met het neerzetten van goed onderwijs binnen de eigen school. Om vertrouwen te creëren en de meerwaarde van samenwerking duidelijk te maken, is een goede start belangrijk, hoe klein ook. Daarom verkent Aventus nu met het Veluws College Cortenbosch waar de mogelijkheden liggen. Jan van Bussel, vmbo docent economie & ondernemen, coach en schoolopleider van het Cortenbosch heeft in 2017 het initiatief genomen om intensievere samenwerking te gaan verkennen naar aanleiding van een verandering in de kwalificatiestructuur op het vmbo. Tijdens de eerste landelijke vmbo-mbo conferentie in 2017 zijn mensen van zowel Cortenbosch als Aventus samen inspiratie op gaan doen. Een van de dingen die ze daar meenamen was dat er - in potentie en in sommige opleidingen - enorm veel overlap was in lesstof. Naar aanleiding hiervan zijn de curricula van een aantal economische opleidingen naast elkaar gelegd om te kijken of dat in de praktijk ook daadwerkelijk zo was.

Na een gemeenschappelijk overleg met een groep docenten van beide scholen is vervolgens besloten een pilot te draaien op de secretariële opleiding. Daar is nu een aantal studenten die de stof die zij al op het vmbo hebben geleerd, gebruiken om hun niveau 4 opleiding in drie jaar te doen. Het levert studenten een extra jaar op, waardoor ze soms al op hun 17^e/18^e klaar zijn met een mbo-opleiding. Dat stelt hen gemakkelijker in staat om door te studeren en een hbo-graad te behalen.

De eerste samenwerkingsafspraken in Apeldoorn zijn er niet vanzelf gekomen. De animo was niet meteen groot en een verkort traject is niet voor iedereen weggelegd. “Naast vakinhoud zijn er ook andere, sociale en organisatorische vaardigheden die studenten moeten bezitten. Je bent op het mbo natuurlijk ook bezig met persoonsvorming, loopbaan en de ontwikkeling van andere, bredere competenties”, aldus Marcel van Straten.

ONTLUIKENDE SAMENWERKING IS NOODZAKELIJK

De eerste, kleinschalige samenwerking is belangrijk omdat deze kleinschalige vormen collega's inspireren en duidelijk maken wat de potentiële winst is van intensievere samenwerking. Ze maken ook duidelijk aan docenten dat er meer is dan de eigen school. Dat is niet alleen belangrijk voor de docenten en de leerlingen, het is ook belangrijk voor het lange termijn perspectief van de scholen zelf. Er is immers ook sprake van een afname van het aantal studenten op het vmbo. Opleidingen bij Aventus hebben daar inmiddels ook last van. Indien die afname blijft aanhouden kan intensieve samenwerking nog weleens een noodzakelijkheid gaan worden, in plaats van een vrijblijvendheid. Het loont alleen al daarom om nu te investeren in contacten, vertrouwen en uitwisseling. Sedat Yildirim, vmbo-docent economie & ondernemen en mentor, vertelt: “er is in de regio Apeldoorn één schoolbestuur dat vmbo-onderwijs aanbiedt, dat waren er eerst twee. Dat heeft alles te maken met het feit dat er minder leerlingen zijn. De twee schoolbesturen besloten dat het niet zinvol is om elkaar te beconcurreren om die leerlingen. Daarentegen willen zij er in de regio samen voor zorgen dat leerlingen zo goed mogelijk worden ondersteund. Centraal staat dat het aanbod breed blijft en dat de vmbo-scholen ieder hun eigen keuzes maken. Het Cortenbosch vmbo is nu daarom de enige school in Apeldoorn die een economie & ondernemen profiel heeft.” Wat Yildirim betreft is dat een keuze die ingegeven is om kwaliteit te realiseren: “bij de inrichting van dat versterkte vmbo willen we graag het mbo actief betrekken.” Jan van Bussel erkent: “de samenwerking met de economische afdelingen op het mbo ligt nu dus ook echt voor de hand. Van onderaf de samenwerking initiëren, werkt het beste.” “Maar”, zegt Marcel van Straten, “er zal ook van bovenaf wel meer aandacht gaan komen voor intensievere samenwerking.”

AANSLUITING IS DE BOODSCHAP

Sedat Yildirim denkt dat de tijd nu is gekomen om docententeams bewust te maken van het belang van samenwerking: “hoe de doorschakeling van vmbo naar mbo in de afgelopen twintig jaar is gegaan, dat is niet meer van deze tijd. De vernieuwing van het vmbo leidt ertoe dat leerlingen meer keuzes kunnen maken. Daarom is het voor de leerlingen belangrijk om te weten waar zij naartoe werken, maar zeker ook voor de docenten. Welke kennis moeten leerlingen hebben om op het mbo succes te hebben?” Van Bussel erkent dat: “wanneer je leerlingen lastig valt met dezelfde stof op het mbo, raken ze gedemotiveerd. Bij de opleiding secretarieel zou het zomaar eens kunnen dat 80% van de stof in het eerste leerjaar mbo hetzelfde is. Die constatering nodigt uit om alle opleidingen tegen het licht te houden en om te kijken waar we winst kunnen boeken. Versnelling kan, verdieping kan, zo lang onze leerlingen maar uitgedaagd worden en er tot hun recht komen.”

IN DE TOEKOMST MOET HET GAAN GEBEUREN

Wat Jan van Bussel betreft wordt intensieve samenwerking op korte termijn uitgebreid naar meerdere sectoren. “Dat betekent in eerste instantie ook dat er meer bewustwording komt bij onze scholen en dat we iedereen duidelijk maken: dit gaat echt gebeuren.” Ook Marcel van Straten denkt dat intensivering eraan zit te komen, maar dat er nog wel een en ander geregeld moet worden. Op bestuurlijk niveau, maar ook in de mindset van veel docenten. “Het idee van intensieve samenwerking is mooi, maar vraagt nog wel veel denkwerk over hoe we iedereen mee kunnen nemen in het proces. Wat in ieder geval helpt, is gewoon te starten.”

3. EEN KLASLOKAAL VOL DIRECTEUREN: EEN GOED BEGIN, MAAR NIET GENOEG!

Werken aan een regionaal raamwerk om de samenwerking vmbo-mbo te ontwikkelen

De samenwerking opzoeken tussen vmbo en mbo is vaak geen aangelegenheid van de ene school met de andere: veel vaker komt het voor dat er meerdere partijen bij betrokken zijn. Omdat mbo-instellingen een regionale functie hebben, zijn er meerdere vo-scholen waar de samenwerking mee wordt aangegaan. Tel daar de gemeente, het hbo, samenwerkingsverbanden en niet te vergeten arbeidsmarktpartijen bij op en je krijgt een beeld van hoe ingewikkeld het is om iedereen te betrekken. Hoe organiseer en faciliteer je een platform waarin je met zo'n groot aantal partijen kunt sturen op duurzame, betekenisvolle samenwerking? In de regio Rijk van Nijmegen wordt daar inmiddels intensief aan gewerkt, door bestaande samenwerkingsconstructies te intensiveren.

“Ik kwam bij een bijeenkomst op het Montessori College Nijmegen en trof een klaslokaal vol directeuren aan”, vertelt José Kusters, programmamanager vmbo-mbo en belast met het opzetten van de nieuwe, intensieve samenwerkingsconstructie. “Het is belangrijk om dan te beseffen: al deze directeuren zetten zich in om jongeren in de regio Rijk van Nijmegen zo goed mogelijk voor te bereiden op de arbeidsmarkt. Hoe zorgen we ervoor dat iedereen mee kan doen om de onderlinge samenwerking te bevorderen?”

De schooldirecties die Kusters noemt, zijn afkomstig van scholen voor voortgezet onderwijs en het mbo. Alleen al in de stad Nijmegen zelf zijn er zo'n tien scholen die allemaal locaties en vaak meerdere vo-afdelingen hebben: veel van die leerlingen stromen in de regio uit naar het mbo, ROC Nijmegen, dat alle sectoren aanbiedt.¹ Mede hierom zijn José Kusters, namens ROC Nijmegen en Helicon MBO, en Sofie Eisenburger aangesteld als programmamanagers vmbo-mbo. Sofie Eisenburger werkt voor de drie deelnemende vo-schoolbesturen: “Want ook vo-scholen onderschrijven de noodzaak om samen te werken in de aansluiting vmbo-mbo”, aldus Eisenburger. Intensievere samenwerking is nodig. Onderwijsinstellingen en aanverwante organisaties streven in grote lijnen dezelfde belangen en doelstellingen na. Die samenwerkingsbehoefte komt op een moment dat niet alleen de opleidingsvraag van jongeren en hun ouders verandert, ook maatschappelijke en technologische ontwikkelingen in de beroepspraktijk gaan enorm hard. Dat vraagt van al die organisaties dat zij meer en slimmer gaan samenwerken om nieuwe, duurzame samenwerkingsvormen op te zetten die flexibel zijn en effectief kunnen reageren op een snel veranderende omgeving. Maar samenwerking tussen verschillende (onderwijs)instellingen gaat niet vanzelf: het vraagt denkwerk, netwerken en een strategie.

SAMENWERKING ALS ONDERWERP VAN GESPREK

José Kusters heeft ervaring in de samenwerking tussen verschillende instellingen vanuit verschillende onderwijssectoren. Eerder was zij betrokken bij de Kenniscampus Ede, die onderwijs zowel op vmbo-niveau, mbo-niveau en hbo-niveau aanbiedt: “een groot verschil is wel dat het ontwikkelen van samenwerking aldaar gebeurde met een beperkt aantal partners, dichtbij en vrij overzichtelijk was. Er was een vmbo, er was een mbo en er zat een straat tussen”, aldus Kusters. “De situatie in de regio Rijk van Nijmegen is vergeleken met de regio Ede/Wageningen echt wel een paar maten groter: er zijn veel meer jongeren, meer scholen en er is een grote en diverse arbeidsmarkt. Dat zorgt voor andere vraagstukken in de samenwerking.”

¹ alleen de sector groen wordt niet door het roc aangeboden, maar door het Helicon mbo

Vlotte en effectieve samenwerking tussen al die instellingen gezamenlijk is geen vanzelfsprekendheid, al kwamen de scholen elkaar natuurlijk wel tegen. Drie jaar geleden was er ook wel sprake van samenwerking, maar dan bleef het vaak nog op directieniveau of op een thema hangen. “Scholen zaten al wel bij elkaar in de vorm van een directeurenoverleg, waarbij alle directies van de vmbo-scholen en het roc zitting hadden. Daar werd dan gesproken over LOB en zaken zoals het doorstroomdossier. Maar van constructieve, structurele samenwerking op andere thema’s was nog niet echt sprake”, aldus Kusters. Het overleg leidde ook niet altijd tot de gewenste resultaten: soms spraken scholen elkaars taal niet, soms was samenwerking tussen vo-scholen (nog) geen vanzelfsprekendheid. Terwijl scholen vaak wel dezelfde problematiek (her)kenden.

SAMENWERKING ALS NOODZAKELIJKHEID

De afgelopen periode zijn er echter ontwikkelingen die maken dat intensiever samenwerken noodzakelijker is dan ooit. Omdat vo-scholen in de regio hun onderwijs anders vorm willen gaan geven of dat al doen, bijvoorbeeld door het personaliseren van onderwijs of door te werken met andere onderwijsvormen. Zo is er dit schooljaar een vmbo-afdeling van een grote middelbare scholengemeenschap gestart met de Agora-onderwijsvorm. Kusters: “we zien een toename in de differentiatie in onderwijskundige benaderingen en concepten binnen het vo in de regio. Ook op het ROC Nijmegen werken we met verschillende vernieuwende concepten en leerwegen vanuit onze onderwijsvisie. Dat doet iets met de aansluiting.”

Ook zijn er van de bovenkant ontwikkelingen waar de gehele beroepskolom op moet anticiperen. De arbeidsmarkt verandert net zoals in de rest van Nederland ook in de regio Rijk van Nijmegen snel. Beroepen, en dus ook opleidingen, veranderen of ontstaan, zoals de combinatie zorg en techniek. Er zijn ook opleidingen die gaan verdwijnen: op het roc leeft momenteel bijvoorbeeld de vraag of, en zo ja hoe verder gegaan moet worden met een aantal niveau 2 opleidingen met beperkte baanperspectieven. Maar ook een aantal maatschappelijke vraagstukken kan niet meer door scholen alleen opgelost worden: ze vragen om regionale sturing. Denk daarbij bijvoorbeeld aan de krimp van het aantal leerlingen dat een vmbo-opleiding volgt, of het matige imago van het vmbo, wat ervoor zorgt dat veel ouders alles willen doen om hun kind op het havo geplaatst te krijgen. “We merkten destijds dat als we deze uitdagingen zien en er gezamenlijk aan willen werken, dat alleen een klaslokaal vol directeuren niet voldoende gaat zijn”, aldus Kusters. Het vraagt om intensievere samenwerking die tot op de werkvloer doordringt.

HET NOVIA NETWERK ALS FUNDAMENT VOOR REGIONALE SAMENWERKING

Intensief samenwerken dus. Maar hoe? De verschillende partners in Nijmegen kenden elkaar natuurlijk al vele jaren. In 1990 werd, om die samenwerking beter te borgen, het NOVIA-netwerk opgericht. Oorspronkelijk was dit netwerk bedoeld om overleg te voeren met elkaar over de doorstroomkeuze voor een vervolgopleiding via het programma ‘Kiezen op maat’. In tweede instantie werd het netwerk benut om te praten over een regionale aanpak gericht op voortijdige schooluitval: “De vraag die oorspronkelijk dit netwerk rechtvaardigde was destijds: wat kunnen we doen voor leerlingen in de keuze voor een vervolgopleiding op het mbo?”, geeft Kusters aan. “Daar is toen een praktische meeloopdag uitgekomen, die vo-leerlingen in staat stelde om op het mbo stage te lopen om zo beter te kunnen bepalen welke richting bij hen pasten. Later zijn daar LOB, het bestrijden van voortijdig schoolverlaten, de vakmanschapsroute en andere dingen bij gekomen.” Het overleg leverde soms in resultaten op, maar het ging ook weleens anders dan verwacht omdat de standpunten teveel verschilden. Eisenburger: “Het is de kracht van de regio dat we ook in lastige situaties met elkaar in gesprek bleven en de dialoog blijven voeren.”

Twee jaar geleden is besloten dat de tijd gekomen was om het netwerk aan te grijpen om intensiever samen te gaan werken. “In augustus 2018 is afgesproken dat de gemeenschappelijke ambities de basis zijn voor een werkorganisatie die de samenwerking tussen de betrokken organisaties actief aanjaagt.” Het NOVIA-netwerk werd aangegrepen om die intensievere samenwerking vorm te geven. Niet alleen scholen namen aan het initiatief deel: ook de gemeente Nijmegen, het Werkbedrijf, Leerplicht/RMC en samenwerkingsverband VO/VSO zijn actief verbonden aan het netwerk.

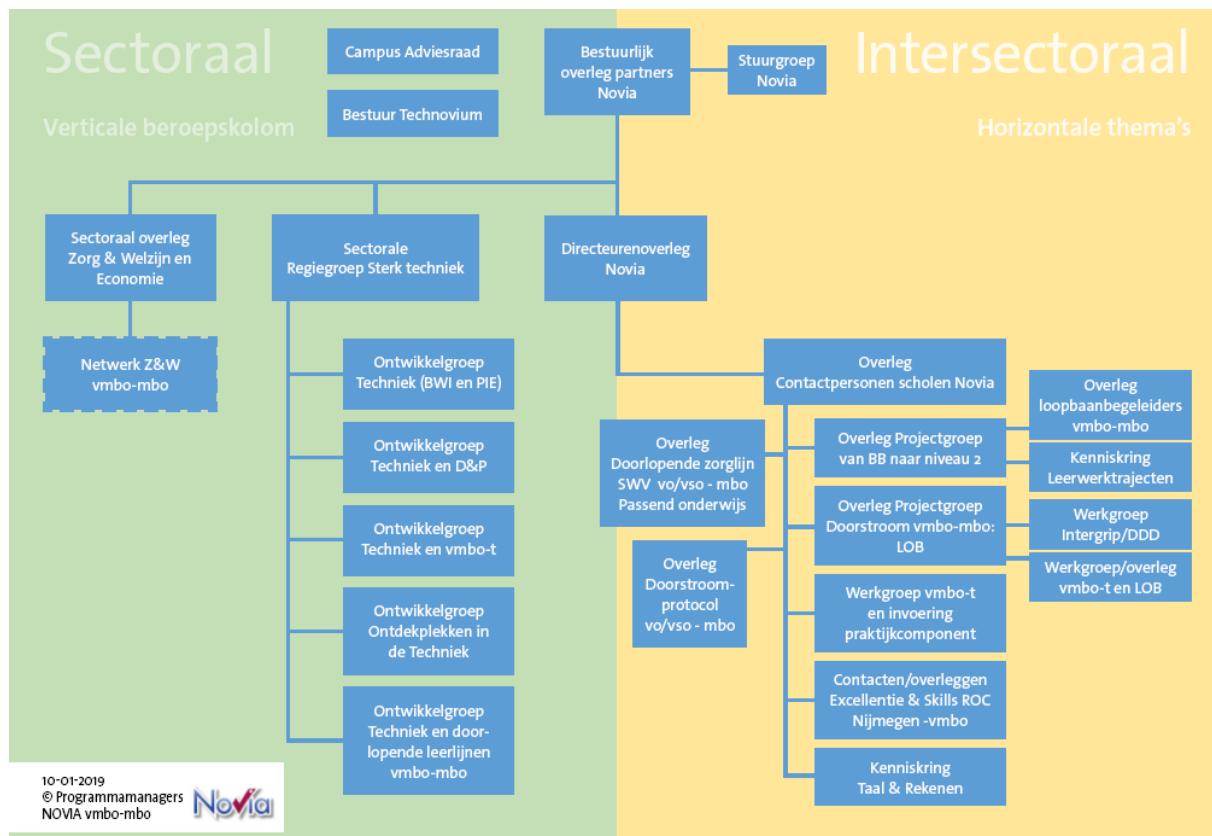
Zowel Kusters als Eisenburger hebben in de totstandkoming van het hernieuwde NOVIA-netwerk een verandering bij vo-scholen waargenomen. “Wat mij is opgevallen is dat de noodzaak om effectievere samenwerking in te richten bij de meeste schoolorganisaties steeds meer op het netvlies is gekomen. Ook bestuurders in het vo vinden het thema echt belangrijk”, zegt Eisenburger. De deelnemende schoolbesturen hebben allemaal met leerlingendaling in het vmbo te maken, wat leidt tot een grotere behoefte aan samenwerking. Eisenburger erkent verder dat “dé stem vanuit het vo vaak niet bestaat: als programmamanager vmbo vertegenwoordig ik de wensen van meerdere schoolbesturen. De uitwerking is dat schoolleiders soms moeten geven en soms kunnen nemen.”

De toename in betrokkenheid en actie vanuit het beroepsonderwijs valt Kusters ook op: “Als roc functioneren we vaak als de verbindende schakel tussen allerlei partijen, dat zit ook in onze maatschappelijke opdracht. We krijgen enerzijds signalen vanuit de arbeidsmarkt en het hbo en zien anderzijds onderwijsvernieuwingen in het voortgezet onderwijs. Als roc moeten we ervoor zorgen dat die ontwikkelingen op elkaar aansluiten.” Maar dat mag niet betekenen dat het roc altijd de leiding moet nemen. “Voorheen werd vaak in algemene zin verwacht dat het roc projectleiders leverde bij samenwerkingsinitiatieven. Dat is nu wel echt anders. Samenwerking is gelijkwaardiger geworden: het voortgezet onderwijs is actief betrokken.”

Om het netwerk effectief op de rails te krijgen werden afspraken op papier gezet en er werd besloten dat zowel vanuit het vmbo als uit het mbo trekkers op iedere school zouden komen (met de titel contactpersoon NOVIA). Er worden netwerkbijeenkomsten georganiseerd, waarbij verschillende thema's ter sprake komen waar het NOVIA-netwerk zich mee bezig zou houden. Bij een intensieve samenwerkingsorganisatie hoort ook een begroting in de vorm van een bijdrage van alle deelnemers en andere samenwerkingspartners, zoals een gemeente. Ook spreekt het NOVIA-netwerk subsidies aan die gericht zijn op samenwerking in de beroepskolom. Werken aan een regionale aanpak voor de aanvraag Sterk Techniekonderwijs was dan ook iets wat op het lijf geschreven was voor het netwerk.

STERK TECHNIEKONDERWIJS EN EEN ONTWIKKELAGENDA

Het formuleren van een ontwikkelagenda - waar gaan we ons op richten in het bevorderen van samenwerking? - was een belangrijke stap voor het NOVIA-netwerk. Toen Sterk Techniekonderwijs voorbij kwam, was dat een mooie impuls voor het uitvoeren van de plannen die het netwerk bij de sectorale agenda Techniek al aan het ontwikkelen was. “Het proces richting een aanvraag voor Sterk Techniekonderwijs was voor ons een prachtige testcase om te laten zien waar we toe in staat zijn wanneer we meer aandacht hebben voor samenwerking. Met het vo, mbo en het bedrijfsleven hebben we inhoudelijk samengewerkt in verschillende ontwikkelteams, op allerlei verschillende niveaus, van docenten tot decanen, van mentoren tot directie”, vertelt Eisenburger. “Dat zoiets dan goed gaat en een mooi resultaat oplevert, dat doet natuurlijk ook iets met de onderlinge relaties en het vertrouwen in positieve zin. Dat vertrouwen is een belangrijke voorwaarde voor samenwerking.” José Kusters is het daar meer eens: “Het geloof dat een ontwikkelagenda ergens toe kan leiden, daar heb je eerst vertrouwen voor nodig.”

Figuur 1: overzicht van de NOVA samenwerkingsstructuur en ontwikkelagenda

SECTORALE EN INTERSECTORALE AANPAK

Naast het effectief samenwerken in de technieksector zijn er ook plannen om intensiever te gaan samenwerken in andere sectoren. “De investeringen die we gedaan hebben in het samenwerken om een goede technieksector neer te zetten, willen we ook gaan uitzetten voor Zorg & Welzijn en Economie”, aldus Eisenburger. “Het leereffect in de sector Techniek, bijvoorbeeld volgens welke principes we willen werken, dat is de manier hoe we straks bij Economie en Zorg & Welzijn ook willen gaan werken.”

Bij een sector als Economie zijn maatschappelijke ontwikkelingen leidend als reden om de samenwerking op te zoeken. De arbeidsmarktkansen voor bepaalde opleidingen, met name op niveau 2 zijn schaars, terwijl in andere opleidingen (voornamelijk op niveau 3 en 4) studenten door werkgevers direct van de opleiding afgeplukt worden. Om ervoor te zorgen dat de toeleiding van studenten naar kansrijke opleidingen toeneemt, is ook het vmbo nodig. “Zorg, technologie en logistiek zijn echt ‘*booming*’ sectoren in deze regio. Dat zijn ze nu al, maar helemaal in de toekomst”, aldus Kusters. Door leerlingen in het vmbo te inspireren en te motiveren om voor die opleidingen te kiezen, wordt beter aangesloten op de vraag van werkgevers en worden baankansen vergroot.

Niet alleen de aandacht voor sectorale samenwerking, zoals bij Sterk Techniekonderwijs staat op de eerste ontwikkelagenda van het netwerk. Intersectorale thema’s worden ook belangrijk gevonden. Wat er op de ontwikkelagenda komt te staan, zijn per definitie thema’s die op alle scholen belangrijk gevonden worden, zoals bijvoorbeeld LOB, het ondersteunen van kwetsbare leerlingen, of de invoering van een praktijkcomponent in de theoretische leerweg vmbo en de doorstroom naar mbo. Kijkend naar figuur 1 is het belangrijk om te realiseren dat niet alles wat op de agenda staat, tegelijkertijd uitgevoerd kan worden. Kusters zegt daarover: “samenwerken betekent keuzes

maken. Zo hebben we de afgelopen drie maanden tegen elkaar gezegd: nu gaan we vol voor Sterk techniek en doorstroomdossiers. Dat betekent dat we andere dingen - die we natuurlijk wel belangrijk vinden - dan even niet doen.”

ONDERHOUD NOODZAKELIJK

Aan samenwerking zit blijvend onderhoud vast. De systematiek, het instrumentarium, de rollen in de scholen, dat is continu *‘work in progress’*. Het is netwerken, verbinden, oplooppjes organiseren en prioriteren. “Het is belangrijk om als programmamanager van het netwerk op goede voet te staan met de bestuurders en vmbo-directeuren en veel te investeren in de relatie. Hierdoor kom ik er als programmanager achter waar de echte kansen en uitdagingen liggen”, zegt Eisenburger. Een uitdaging is bijvoorbeeld: “het is de bedoeling dat alles wat we willen en nastreven in de ontwikkelagenda, ook een goede plek in de school krijgt. Dat gaat via contactpersonen, decanen, mentoren, etc. De aandacht voor NOVIA en de ontwikkelagenda mag niet op directieniveau blijven hangen. En als de samenwerking vmbo-mbo eenmaal een plek in de school heeft, moet het belang ervan steeds opnieuw onderstreept worden. Het verhaal blijven vertellen. Dat kost tijd”, zegt Eisenburger. Kusters erkent: “samenwerken betekent constant agenderen, netwerken, lobbyen, nieuwsbrieven, noem het maar op.” Voor Sofie Eisenburger betekent dat het verbinden van verschillende scholen op inhoud en proces: “het agenderen binnen een grote organisatie met honderden medewerkers, een managementlaag en in verschillende gebouwen gehuisvest.”

LANDELIJK BELEID EN DE REGIONALE PRAKTIJK

Samenwerking in het beroepsonderwijs wordt landelijk ook sterk gestimuleerd. Kusters legt uit: “Op vakinhoud en leerarrangementen werkt het mbo al veel samen met het vmbo: dat doen we nu bijvoorbeeld al bij taal en rekenen. Ook zijn we zoals beschreven al goed op weg in de inhoudelijke samenwerking in de sector techniek, onder meer door onze gezamenlijke ambities te formuleren bij het ontwikkelen van gezamenlijke keuzevakken, profielen en kwalificatiedossiers en keuzedelen. Een subsidieregeling als Sterk Techniek vmbo, waarbij ook ROC Nijmegen een partner is, helpt daarbij.”

Maar samenwerking is bijna nooit één op één: het roc werkt met alle toeleverende, verschillende vo-scholen samen: een mbo-opleiding moet in het aanbod immers kunnen aansluiten op veel verschillende scholen. De vo-scholen worden dan ook uitgenodigd en betrokken bij RIFprojecten² zoals Tech@doptie voor Zorg en Technologie of via de excellentie aanpak, zoals de Skills wedstrijd.

SAMENWERKING IN DE TOEKOMST

Het NOVIA-overlegorgaan stamt al uit 1990, maar heeft de laatste twee à drie jaar echt aan belang gewonnen. Dat heeft mede te maken met groeiende aandacht voor de gedeelde belangen van het vmbo en mbo. “Niet voor niets kwam ik tijdens de tweede Landelijke conferentie vmbo-mbo allerlei collega’s uit het vmbo tegen”, geeft José Kusters aan. Wat brengt de toekomst met zich mee? Kusters heeft nog wel wat dingen op haar lijstje staan: “We hopen dat we binnen NOVIA meer kunnen gaan werken aan het betrekken van leerlingen en studenten bij de samenwerkingsvormen. Studenten en leerlingen zijn nu nog teveel deelnemer. We doen het nu nog teveel *voor* hen, in plaats van *met* hen. Het zou mooi zijn om ze verder mee te nemen in bijvoorbeeld het agenderen van onderwerpen op de ontwikkelagenda”, geeft Kusters aan. Verder is Kusters enorm blij met het feit dat loopbaanoriëntatie ook bij het vmbo zo prominent op de agenda is komen te staan. “Maar ook voor ons is het belangrijk dat we meer inzetten op het ondersteunen van mbo-studenten bij de volgende stap. Bijvoorbeeld door hen te ondersteunen om de overstap naar het hbo te maken.”

² Regionaal Investeringsfonds mbo

Daarin hebben we de hogeschool, de HAN, als belangrijke samenwerkingspartner. Ook het ontwikkelen van een gemeenschappelijke ondersteuningslijn en het laten aansluiten van zorgaanbod vindt Kusters belangrijk. “Wet -en regelgeving is op dat thema enorm aan verandering onderhevig, dus daarvoor moeten we veel overlegmomenten kunnen voeren. De rol van de gemeente en het samenwerkingsverband daarin zijn ook belangrijk in dat zorgthema.” Inhoudelijke aansluiting zal ook relevant blijven, denkt Kusters. Zij stelt daarbij nog wel de vraag: hoe gaat het vmbo zich ontwikkelen? “Ik bemerk dat opleidingen in het vmbo aan het veralgemeniseren zijn. Voorheen waren er smallere sectorale profielen. Bijna alle scholen kiezen nu voor opleidingen Dienstverlening & Producten. Beroepspraktijkelementen in het vmbo worden breder van opzet. Dat betekent dat we als mbo bij de doorstroom rekening moeten houden met de verschillende profielen van de vo-leerlingen.”

Ook Sofie Eisenburger heeft nog wel een lijstje. Er zijn wat haar betreft nog zoveel thema's die in de toekomst aandacht verdienen in de samenwerking, dat er keuzes gemaakt moeten worden. “Als ik nu kijk naar ontwikkelagenda, zou ik alles willen blijven doen, maar er komt natuurlijk van alles op ons pad dat op dat moment de prioriteit heeft”, zegt zij. “Het feit dat we bijvoorbeeld het netwerk zo intensief in konden zetten voor techniekonderwijs; dat was prachtig maar hadden we vooraf niet direct kunnen bedenken.” Eisenburger denkt dat die mix van prioriteiten en thema's goed werkt. “Dat is hoe we willen blijven werken: steeds kijken wat er op de ontwikkelagenda staat en beoordelen waar we nu iets mee moeten.” Eisenburger denkt dat er op de korte termijn in ieder geval meer aandacht mag komen voor de uitwisseling tussen vmbo- en mbo-docenten: “Het kennen van elkaars werkpraktijk, het kennen van elkaars programma komt uiteindelijk de leerling ten goede en zorgt op termijn voor een betere doorstroom.” Overigens is daarvoor de eerste aanzet al gezet in de lijn Sterk Techniek, waar docenten in de toekomst gezamenlijk doorlopende leerarrangementen vmbo-mbo hopen te gaan ontwikkelen. Tot slot mag wat beiden betreft het imago van sterk vmbo-onderwijs nog wel een 'boost' krijgen. De vraag naar goede vaklui is immers ook in het Rijk van Nijmegen groot.

4. SAMENWERKING TUSSEN VMBO EN MBO = INNOVEREN = PIONIEREN

Innovatieve techniekroutes creëren op het Tabor College locatie d'Ampte in Hoorn en het Horizon College³

Het Tabor College, locatie d'Ampte is een (excellente) vmbo-locatie waar leerlingen met een basis, kader en tl-advies welkom zijn. De school vindt het belangrijk om te innoveren en het aanbod voor de leerlingen zo breed mogelijk te houden, zodat er voor eenieder wat interessants is. Eén van de onderdelen waar het d'Ampte in wil excelleren, is het aanbod voor techniekonderwijs. De reden daarvoor ligt eigenlijk buiten de school, vertelt de directeur van het Tabor College locatie d'Ampte Stef Macke: “Er zijn in de regio West-Friesland veel techniekvacatures, maar er is geen adequaat geschoold personeel. Daar moeten wij als onderwijsinstellingen iets mee.”

Macke vertelt: “Onlangs werd ik benaderd door een grote autogroep hier in de regio. Ze belden op en gaven aan dat ze zich zorgen maakten om het aantal monteurs dat er in de toekomst beschikbaar zal zijn. Dat was de eerste keer dat een bedrijf uit de regio zich op deze wijze uitsprak naar ons.” Die regio is West-Friesland; een regio met van oudsher veel ondernemers en zzp'ers in de techniekbranche. Niet voor niets ligt er een aanvraag voor het Techniekpact West-Friesland op het ministerie. Binnen het Techniekpact werken Westfriese gemeenten, het onderwijs en het bedrijfsleven samen om het tekort aan technisch geschoold personeel in de regio aan te pakken. “En dat is ook wel nodig”, aldus Macke. “Voor techniekvacatures is de vraag momenteel gewoon veel groter dan het aanbod.” En dat komt niet alleen doordat er niet genoeg leerlingen kiezen voor techniek. Het komt ook doordat er simpelweg niet genoeg leerlingen *zijn*: leerlingenaantallen lopen terug, wat vooral in het vmbo goed terug te zien is. Vooral in de Kop van Noord-Holland is de krimp groot. Maar de aandacht voor techniek, de investeringen in techniekonderwijs en de regionale context waarbinnen gewerkt wordt, betekent ook dat er kansen liggen om te innoveren als vmbo en mbo. Dat is soms pionieren.

VMBO-MBO ONDERWIJSROUTES

Het Tabor College, locatie d'Ampte, werkt al enige jaren samen met het Horizon College aan het ontwikkelen van een sterke techniekkolom waarin er voor de leerlingen echt wat te kiezen valt. Jeroen van der Ven, bovenbouw teamcoach techniek van het d'Ampte vakcollege Techniek & Ondernemen en de reguliere stroom, legt uit dat het d'Ampte inmiddels drie verschillende techniekroutes heeft ontwikkeld:

1. **Reguliere route:** een route voor leerlingen die in de onderbouw nog niet zo goed weten wat ze willen en uiteindelijk in leerjaar 3 de keuze maken voor techniek. Ze kunnen dan kiezen uit de richtingen Bouwen, Wonen en Interieur (BWI), Mobiliteit en Transport (MT) of voor Produceren, Installeren en Energie (PIE). In leerjaar 3 en 4 volgen ze een programma, doen ze een examen en kiezen ze voor een vervolgopleiding in het mbo.
2. **Vakcollege Techniek & Ondernemen:** dit is opgezet voor de leerlingen die vanaf leerjaar 1 al heel duidelijk weten wat ze willen. Vaak zijn dit bijvoorbeeld leerlingen waarvan de ouders een bedrijf hebben in een technieksector. Deze leerlingen doorlopen leerjaar 1 met veel techniek en maken in leerjaar 2 al een keuze, in leerjaar 3 doen ze zowel

³ Voor de totstandkoming van dit artikel is Jan Maarse in gesprek gegaan met: Stef Macke, directeur van het Tabor College locatie d'Ampte; Els Huitema, adjunct-directeur van het Tabor College locatie d'Ampte; Jeroen van der Ven, bovenbouw teamcoach techniek van het Tabor College locatie d'Ampte; Jan Kwakman, opleidingsmanager werktuigbouw en installatietechniek, ROC Horizon College.

beroepsgerichte examenvakken in de techniek en lopen ze stage. Doordat ze het beroepsgerichte deel al in leerjaar 3 afronden, kunnen we hen in leerjaar 4 laten kennismaken met het Horizon College: in hun vierde vmbo-jaar zitten de leerlingen al een dag per week op het Horizon College en een dag volgen ze BPV (beroepspraktijkvorming, stage) buiten school. Het vakcollege kan alleen aangeboden worden op een basis/kader niveau.

3. De derde stroom van het d'Ampte is **de Tech-mavo**: in augustus 2019 startten de eerste 24 1^e klassers met dit concept. Deze opleiding moet het niet alleen makkelijker maken om samen te werken op de niveaus tl/mavo richting de bol-niveau 4 opleiding, maar ook de doorstroom naar het hbo bevorderen. Vanuit het vmbo geldt dat het gaat om een tl-plus pakket: leerlingen volgen niet alleen het theoretische vakkenpakket dat bij een tl-profiel hoort, maar krijgen daarbij ook beroepsgerichte vakken. Ook wordt er een blok van 6 uur aangeboden waar leerlingen zich in projectvorm bezig houden met vernieuwende techniek in combinatie met maatschappelijke thema's als duurzaamheid en energie. Tot slot wordt er nog 2 uur Techniek & Vakmanschap, robotica en 2D en 3D -omgeving in het eerste leerjaar gegeven, naast de algemene vakken.

Er wordt op veel plaatsen in Nederland geïnvesteerd in sterk techniekonderwijs, maar de Tech-mavo van het d'Ampte komt vooral voort uit een duidelijke vraag van ouders en leerlingen met een vmbo profiel. Het vmbo toont zich voor een deel van hen niet gepersonaliseerd genoeg. De brede examinering is bijvoorbeeld weinig flexibel. Voor de echte techneuten werkt dat averechts: een deel van de leerlingen weet al vroeg dat ze iets willen in de techniek.

Adjunct-directeur Els Huitema, die verantwoordelijk is voor de onderwijskundige invulling van het onderwijs op het d'Ampte, vertelt daarover: “tot nu toe kiezen ook leerlingen met een gl/tl niveau voor het vakcollege Techniek & Ondernemen omdat ze het belangrijk vinden vanaf leerjaar 1 praktisch onderwijs te volgen in de techniek. Voor deze doelgroep was tot komend jaar bij ons geen techniekprogramma op gl/tl niveau. Ouders en leerlingen die deze richting op gingen gaven duidelijk aan te kiezen voor techniek vanaf vmbo leerjaar 1. We wilden voor die groep een nieuwe stroom opzetten die bij het niveau aansluit van deze leerlingen. Daar komt bij dat deze richting goed aansluit op de vraag die er naar hoogwaardig technisch personeel is op de arbeidsmarkt in deze regio.” Een belangrijke doelstelling is dat de Tech-mavo een opmaat vormt voor leerlingen om een mbo-4 opleiding, en bij voorkeur een doorstroom naar hbo, in een technische richting te kunnen behalen. Bouwend op de praktische (werk -en leer)ervaringen in het vmbo en mbo, biedt dit studenten de kans om hoogwaardige technische beroepen uit te kunnen oefenen. “Het onderwijs heeft hen daar dan optimaal op voorbereid”, denkt Macke.

PRECEDENT IN SAMENWERKING

De samenwerking tussen de vmbo-locatie d'Ampte en het roc Horizon college komt niet uit de lucht vallen. Negen jaar geleden tekenden het d'Ampte en het Horizon College de eerste samenwerkingsovereenkomst. Zes jaar geleden resulteerde dat in het Vakcollege Techniek & Ondernemen, waarbij vmbo-leerlingen vanaf leerjaar 3 een dag per week naar een mbo-opleiding gaan. Die concrete samenwerkingservaring is belangrijk gebleken. Men weet elkaar makkelijker te vinden (zowel management als docenten) en de lijntjes zijn kort. Ideeën worden met elkaar besproken, innovaties worden gedeeld en er vindt structureel overleg plaats tussen de scholen op verschillende niveaus. Dat is ook wel nodig. Een samenwerkingsvorm zoals de Tech-mavo krijg je niet zomaar voor elkaar. “Er gaat jarenlange samenwerking, vertrouwen en intensief contact met elkaar aan vooraf voordat je kunt komen tot een dergelijke samenwerking”, aldus Huitema. Dat beaamt ook Jan Kwakman, opleidingsmanager werktuigbouw -en installatietechniek van het Horizon College, die te spreken is over de samenwerking: “beide partijen worden door het intensief

samenwerken met elkaar geholpen. Maar nog belangrijker: leerlingen kunnen gaan doen wat ze echt leuk vinden.”

Het Horizon College werkt samen met meerdere vmbo's in de regio, maar vooral met het d'Ampte is de samenwerking momenteel intensief. Dat komt doordat d'Ampte een vakcollege heeft, maar ook omdat d'Ampte voorloper is bij het nemen van initiatief in de samenwerking. “Het niet laten bij woorden, maar het echt omzetten in daden, dat is onze gezamenlijke doelstelling. We nemen de initiatieven zodat we hopelijk een voorbeeld kunnen zijn voor andere scholen.”, aldus Macke.

UITDAGINGEN VOOR SAMENWERKING

Een uitdaging die Stef Macke voorziet is dat de wettelijke regeling mogelijkheden biedt om de samenwerking aan te gaan, maar zij stelt dit niet verplicht. Vmbo's en mbo's *hoeven* niet samen te werken. De systemen zijn nog altijd zo georganiseerd dat er twee aparte schooltypes naast elkaar bestaan. “Het mooiste zou zijn als er helemaal geen scheiding meer zou zijn, maar zo ver zijn we nu nog niet.” En hoe mooi de samenwerking tussen vmbo en mbo soms ook al is, er ligt nog wel een fiks aantal uitdagingen voor gecombineerde trajecten op de loer. Soms zijn de oorzaken juridisch, soms organisatorisch en soms financieel. Het d'Ampte en het Horizon College hikken daar al langer tegenaan. Hoe kan de wettelijke ruimte die recentelijk is geschapen, worden benut? Macke denkt dat dat wel los loopt: “heel eerlijk: als je al samenwerkt, wijzigt er niet zo veel. Natuurlijk is het mooi dat er wettelijke mogelijkheden zijn voor het combineren van opleidingen, maar met een aantal andere praktische uitdagingen wordt minder rekening gehouden.”

Als voorbeeld geeft Macke aan dat er financiële zaken blijven liggen bij zijn leerlingen. Zo leeft bijvoorbeeld de vraag hoe om te gaan met de kosten voor leermiddelen of reiskosten in het mbo, die toch best fiks zijn. Concreet ziet dat er nu als volgt uit: leerlingen van het Vakcollege gaan al in leerjaar 4 een dag in de week naar het Horizon College. Daar werken leerlingen een dag in de week aan de theorie van het beroepsgerichte programma van het mbo niveau 2. “Dat betekent twee dingen”, aldus Macke. “Deze leerling heeft leermaterialen van het mbo nodig om de lessen te kunnen volgen en hij of zij moet naar het Horizon College in Heerhugowaard kunnen reizen, 20 kilometer verderop. Tegelijkertijd is de leerling nog altijd bij ons ingeschreven als een leerling van het voortgezet onderwijs. De wet voortgezet onderwijs stelt dat leermiddelen gratis dienen te zijn en bekostiging voor vervoer geen optie is, omdat het hier niet gaat om speciaal onderwijs. Wanneer een leerling dus een boek moet aanschaffen, bijvoorbeeld voor elektrotechniek, dan betekent dit dat wij die dure methode moeten aanschaffen en een deel moeten bekostigen. Het betekent ook dat ouders opdraaien voor reiskosten van deze leerling. Dit zijn zaken waaraan tegemoet gekomen moet worden om barrières in de samenwerking tussen vmbo en mbo weg te nemen.” Vmbo-leerlingen, scholen en hun ouders zijn daar nu nog niet voldoende op voorbereid. Net zomin op de reiskosten die gemaakt worden als leerlingen stage lopen bij een bedrijf dat een eindje uit de buurt is.

STERKE DOCENTEN ZIJN FLEXIBEL

Ook op school zijn er nog inhoudelijke en organisatorische uitdagingen genoeg. Welke onderwijsdagen wissel je bijvoorbeeld uit? Hoe stem je de organisatie van onderwijs in de brede zin af? Uitdagingen die alle scholen die intensief willen samenwerken, tegen zullen komen. Maar door het te ervaren, schep je een precedent en word je er beter in, erkennen Kwakman en Macke. Samenwerkingstrajecten vragen om goede docenten die niet alleen op de hoogte zijn van vakinhoud, maar ook snel kunnen schakelen en een zekere organisatieflexibiliteit hebben. In de eerste plaats moeten docenten kennis hebben van beide programma's, dat is voor alle mensen aan tafel een absolute voorwaarde. Als je eenmaal die kennis hebt, kun je afspraken maken over de samenwerking. Maar, denkt Macke, het is belangrijk om de samenwerking zo praktisch mogelijk te houden. “Een docent voertuigentechniek wil met voertuigentechniek bezig zijn. Hij of zij moet niet

lastig gevallen worden met allerlei organisatorische afspraken met het mbo. Je hebt een aantal mensen op school nodig die dergelijke afspraken moeten kunnen maken, maar op zo'n manier dat docenten daardoor niet gehinderd worden." Docenten moeten ook kunnen ontwikkelen; ze moeten vrij geroosterd worden om met elkaar samen te kunnen werken aan school overstijgende onderwijsprogramma's. Het management faciliteert een dergelijke structuur. Maar al faciliteert het management maximaal: dan nog zullen docenten tegen problemen aanlopen. Docenten zullen dus ook voorbereid moeten worden om te kunnen incasseren. Werken aan samenwerking vraagt van docenten een zekere intrinsieke motivatie en betrokkenheid: het vraagt om een *growth mindset*: telkens evalueren en zo nu en dan terug naar de tekentafel. Maar weer geldt volgens Macke: "blijf zo praktisch mogelijk bezig: geen werkgroepen en ander geneuzel; anders blijft het daar liggen."

OPWAARTSE DRUK: KANSENGELIJKHEID?

Werken aan een succesvolle samenwerking zou op termijn weleens noodzaak kunnen worden voor vmbo en mbo-scholen, omdat krimp nu eenmaal een feit is. Die krimp is niet alleen demografisch: er is een enorme opwaartse druk vanuit het onderwijs, ouders en de samenleving. Dit leidt ertoe dat zoveel mogelijk leerlingen richting het havo doorstromen, ook als het uitstekende vmbo-leerlingen zijn. Macke: "onder het mom van kansengelijkheid moeten alle leerlingen naar een hoger schoolniveau. Je kunt je afvragen of leerlingen nu werkelijk gebaat zijn bij een vaak generalistische havo-opleiding, in plaats van een beroepsgerichte vmbo-mbo opleiding. Afgestudeerde mbo'ers vormen immers de ruggengraat van de Nederlandse economie."

Helaas wordt er nog (te) weinig waardering uitgesproken voor het (v)mbo en dat begint al op de basisschool, denkt Macke. "Er is een eindtoets die uitsluitend kijkt naar cognitieve vaardigheden, maar naar praktische vaardigheden wordt niet gekeken in groep 8. Dat is veelzeggend voor positionering van praktisch onderwijs: je wordt enkel afgerekend op je cognitie. Als die minder is, dan moet je naar het vmbo. En als je daar dan eenmaal bent, wordt er op allerlei manieren gekeken hoe je door kunt stromen naar de havo. Ik denk dat dit niet klopt: het vmbo staat voor voorbereidend middelbaar beroepsonderwijs, niet voor voorbereidend havo onderwijs."

Macke denkt dat het überhaupt goed zou zijn als de minister nadenkt over het verbinden van praktisch onderwijs op verschillende niveaus, niet alleen in het vmbo en mbo: "er zijn al technasia, er zijn veel technische opleidingen op het vmbo, het mbo en het hbo. Laten we die opleidingen aan elkaar gaan koppelen om te komen tot een systeem waarbinnen er op alle onderwijsniveaus aan een technische beroepskolom gewerkt kan worden. Maar laten we ook meer verwachtingen schenken aan de 'koninklijke route' in het beroepsonderwijs: vmbo-mbo-hbo. Dan geef je leerlingen zowel de praktische vaardigheden mee die ze nodig hebben in hun werk, maar help je ze ook aan een diploma dat hen in staat stelt om een goede baan te vinden met bijbehorend salaris. Dat vertellen we overigens ook tegen de ouders van de leerlingen die nu voor de Tech-mavo hebben gekozen: het streven is dat uw kind richting een hbo-opleiding op technisch vlak opgeleid wordt."

SAMENWERKEN OM KWALITEIT EN IMAGO TE BEVORDEREN

Steeds minder leerlingen naar het vmbo betekent dat er steeds minder te besteden is, zowel op het vmbo als op het mbo. Terwijl er in vakgebieden als techniek, maar ook binnen zorg en welzijn, enorme tekorten zijn op de arbeidsmarkt. Het lijkt tegenstrijdig en het leidt ertoe dat er grote stimuleringsmaatregelen nodig zijn om het tij te keren, zoals te zien is bij techniek. Hoe lossen we dat op? Macke is daar duidelijk over: "laten we starten met het op waarde schatten van praktische beroepen. Met daarbij behorende salariëring en doorgroeimogelijkheden. En laten we starten met opleiden voor de arbeidsmarkt, niet voor de Bühne, zoals bedrijven al vaak hebben aangegeven. Door als vmbo samen te werken met het mbo en op termijn ook het hbo, kan beroepsonderwijs interessanter gemaakt worden voor leerlingen en ouders en is er ruimte om te werken aan een sterke, betrouwbare en economisch enorm relevante beroepskolom."

5. HET TOPTRAJECT

Regionale samenwerking tussen vmbo, mbo en hbo

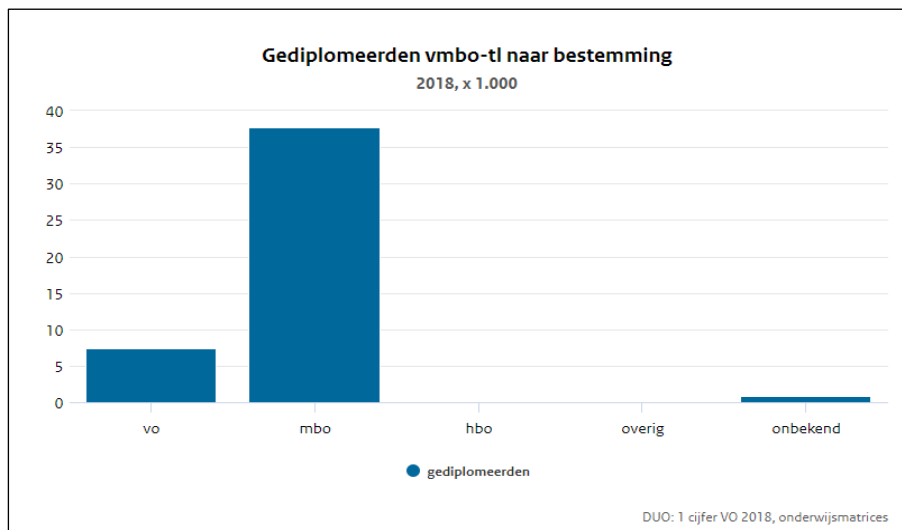
In de regio Twente werken tien vmbo-scholen, het ROC van Twente en hogeschool Saxion samen aan een doorlopende leerlijn voor studenten die na het vmbo en het mbo een hbo-opleiding gaan doen. De onderwijsinstellingen werken samen aan een traject waarbij studenten hierbij gevolgd en ondersteund worden. Hoe ziet het opzetten van een traject waarin niet twee, maar drie onderwijsniveaus aan elkaar worden verbonden, er in de praktijk uit?

“Samenwerken met zoveel partijen heeft natuurlijk zo zijn uitdagingen”, legt Stephan van der Voort, programmamanager van het Toptraject uit. “Iedere partij heeft zijn eigen visie op onderwijs en leerlingbegeleiding en kent zijn eigen organisatorische vraagstukken. Toch is het ons gelukt om echt gezamenlijkheid te realiseren. Het ontwikkelen en implementeren van doorlopende leerlijnen bij zoveel partijen vraagt geduld en doorzettingsvermogen. Het gaat niet over wat we dit of volgend jaar bereiken, het project zal pas over een aantal jaren echt zijn effectiviteit en innovatieve meerwaarde bewijzen. We zijn echter heel goed op weg.” Van der Voort is vier jaar geleden aangesteld als programmamanager van het Toptraject. Oorspronkelijk is hij verpleegkundige en heeft hij allerlei managementrollen vervuld in het zorgonderwijs op het hbo. Hij legt uit dat er parallellen te trekken zijn tussen de wijze waarop de zorgsector en de onderwijssector werken. “Maar,” zo vertelt hij “de zorgsector heeft veel meer ervaring met samenwerking tussen verschillende instellingen dan het onderwijs. Dat is ook niet zo gek: zorgaanbieders zijn zowel in hun bekostiging als uitvoering afhankelijk van goede samenwerking.” Die voorwaarden zijn minder aanwezig in het onderwijs. Tegelijkertijd is samenwerking in het onderwijs alsmäär vanzelfsprekender aan het worden als manier van werken aan kwaliteit. Van der Voort vindt zijn werk niet alleen leuk omdat samenwerking hem intrigeert: “Ik vind het vooral heel interessant en relevant om jonge mensen te ondersteunen bij het realiseren van hun dromen. Dat dit in de huidige praktijk vaak moeizaam is, heeft te maken met hoe onderwijsinstellingen de overgang van de ene naar de andere schoolsoort hebben vormgegeven, met de overstapmomenten.”

STAPELAARS

Het gefragmenteerde onderwijssysteem in Nederland kent veel van zulke overstapmomenten. Van basisschool naar het voortgezet onderwijs en van het voortgezet onderwijs naar een vervolgopleiding. Zogenaamde ‘stapelaars’ zijn in dat systeem kenmerkend: leerlingen die door willen leren en op een hoger niveau de arbeidsmarkt instromen. Stapelaars hebben te maken met een kronkelpad van opleiding naar opleiding, met als gedeeld kenmerk de weg naar boven: steeds uitdagender en steeds moeilijker. Voor vmbo-leerlingen is het aantrekkelijk om na te denken over het behalen van een hbo-diploma. De vraag is echter wel: welke route neem je?

De weg van het vmbo naar het hbo kent twee routes. Een route die in 2018 door 7.400 tl-gediplomeerden werd gekozen, is doorstromen naar het havo (zie figuur 1). Een andere route, met aanzienlijke voordelen ten opzichte van de havo-route, is de vmbo-mbo-hbo route. In Twente en de Achterhoek wordt er sinds een aantal jaar hard gewerkt om die route aantrekkelijker te maken. En dat is nodig, want doorstromen naar het havo is lang niet voor alle vmbo’ers een logische keuze, denkt Van der Voort: “Er is een groep leerlingen die de cognitieve vaardigheden weliswaar bezit, maar ook praktisch georiënteerd is en geen zin heeft om zes uur op een dag stil te zitten.”

Figuur 2: gediplomeerden vmbo-tl naar bestemming (bron: DUO, 2018).

WERKEN AAN EEN VMBO-MBO-HBO ROUTE IN DE REGIO

Schoolbestuurders van vmbo-scholen in de regio Twente constateerden een aantal jaar geleden dat ouders, maar soms ook leerkrachten, leerlingen stimuleren om de havo-route te volgen na afronding van een vmbo-tl opleiding. Tegelijkertijd constateerden zij dat dit voor een deel van deze leerlingen weliswaar goed uitpakte, maar voor een groot deel niet. Het leidde tot een relatief grote afstroom onder havisten met een vmbo-achtergrond, met alle negatieve gevolgen van dien. Wat als deze leerlingen nu eerst op het mbo konden werken aan een gedegen en gerichte opleiding? Dat zou leerlingen niet alleen in staat stellen om een aantrekkelijke startkwalificatie te behalen op het mbo, maar zich ook voor te bereiden op een eventuele vervolgopleiding op het hbo. “Het Toptraject doet dat: we bouwen vanaf het vmbo en mbo aan een praktische route met ondersteuning richting het hbo”, aldus Stephan van der Voort.

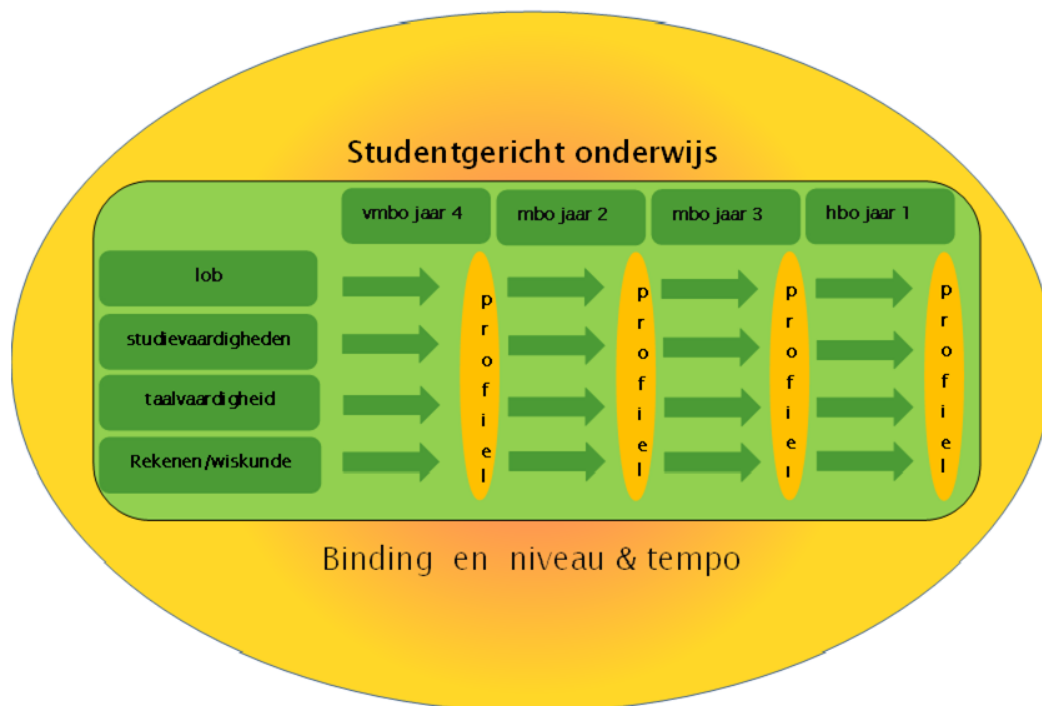
Van der Voort denkt dat het idee van een doorgaande vmbo-mbo-hbo-lijn een gouden greep is geweest. Het was dan ook niet moeilijk om het mbo en hbo erbij te betrekken, vertelt hij. “Zowel het mbo als het hbo hebben direct gezegd mee te doen.” Een consortium van op dit moment tien vmbo-scholen, ROC van Twente en Saxion Hogeschool kwamen samen in het Toptraject.

Nadat de intentie van de deelnemers duidelijk was, moest worden nagedacht over de praktische uitvoering. Binnen het Aansluitingsnetwerk Twente, waarin alle vmbo's samen met ROC van Twente zitting hebben, werd afgesproken om klein te beginnen met een aantal vmbo-scholen. Dat bleek meteen ook een eerste hindernis: er wilden meer scholen starten dan de eerste vijf scholen die zich aanmeldden. “Vergis je niet, er is sprake van concurrentie in het vmbo, zeker in combinatie met het thema leerlingendaling.” Zoals bij ieder samenwerkingstraject tussen instellingen die onafhankelijk zijn van elkaar, spelen organisatiebelangen ook een rol in de besluitvorming. “Maar wat we in gezamenlijkheid heel consequent en goed doen, is steeds vragen voor wie we het doen en waarom. Het antwoord is dan voor iedereen: om individuele jongens en meisjes een zo groot mogelijke kans op succes te geven. Alle onderwijsmensen voelen zich aangesproken door zo'n uitgangspunt. Dat maakt dat organisatorische hobbels gemakkelijker genomen kunnen worden.

In Twente is er een sterke ontwikkeling in het gezamenlijk oppakken van vraagstukken. Twente heeft een sterke, regionale identiteit: ook in voorzieningen hebben we het gemak dat er één hogeschool is, één roc en een stuk of vijftien vmbo-scholen. Er zijn relatief korte lijnen, en men komt elkaar vaak tegen. Dat vergemakkelijkt de samenwerking.”

VAN UITGANGSPUNTEN NAAR BOUWSTENEN

Niet alleen organisatorisch is de samenwerkingsvorm interessant, ook inhoudelijk zit het Toptraject goed in elkaar. Er is op voorhand goed nagedacht over de interventie. Centraal staat daarbij dat het Toptraject direct de leerling moet dienen en dat er een theoretische onderbouwing onder de interventie ligt. “We willen geen dingen doen vanuit onze onderbuik, we baseren ons op onderzoek en theorievorming”, aldus Van der Voort. Zo is er een onderzoeker aangesteld om het Toptraject gedurende de looptijd te onderzoeken. Daarnaast hebben twee lectoren van Saxion voorafgaand aan de start van het Toptraject onderzoek gedaan naar wat werkt in de keten vmbo-mbo-hbo. Een literatuurstudie uitgevoerd door de lectoren toonde aan dat de onderdelen (i) loopbaan oriëntatie begeleiding (LOB), (ii) studievoordigheden, (iii) taalvaardigheden en (iv) reken/wiskunde-vaardigheden versterking behoeven voor leerlingen die via het vmbo en mbo naar het hbo willen doorstromen.

Figuur 3: schema leerplankader: vier bouwstenen, gecombineerd met binding, niveau en tempo (bron: Duyvendak, Ter Horst, Metz, Duesman & Van der Voort, 2017)

Aan de hand van deze bouwstenen heeft het Toptraject een leerplankader ontwikkeld waarin de inhoudelijke basis van het Toptraject uitvoerig beschreven is. Naast de vier genoemde inhoudelijke onderdelen is het belangrijk dat studenten zich verbonden voelen met het onderwijs dat zij krijgen. Van der Voort geeft aan dat je in de gehele onderwijsketen kinderen in de gaten moet houden en ‘echt’ moet zien, zodat je hen kunt verbinden aan datgene wat ze daadwerkelijk leuk vinden. Naast binding zijn niveau en tempo belangrijk, zegt Van der Voort. “We doen ieder jaar onderzoek naar de ervaringen van eerstejaars hbo’ers die afkomstig zijn van het mbo. Ze geven allemaal aan dat ze zeer goed ondersteund werden op het mbo. Misschien zelfs wel te goed.” Van der Voort licht dit toe: “Bijvoorbeeld dat toetsstof tot op de letter uitgelegd en behandeld werd in de lessen. Studenten konden zo op het mbo een dag van tevoren een toets leren en hem ook halen. De werkelijkheid op het hbo is een andere. Studenten krijgen een stapel literatuur, wat werkgroepen en colleges en moeten zich zelf door de stof heen werken. Met hetzelfde studiegedrag als op het mbo beginnen ze vaak te laat met leren en halen in de eerste toetsweek al veel onvoldoendes. Als dit doorzet, herhaalt dit zich in de tweede toetsweek en hebben ze na de tweede periode niet genoeg studiepunten om een positief bindend studieadvies te halen.”

In andere woorden: studenten die het op het mbo prima deden, hebben nogal eens problemen op het hbo. Dit maakt het gebruik van de bouwstenen ook zo belangrijk. “Overigens moeten we het ook niet te zwaar maken”, denkt Van der Voort. “Het grootste deel van de mbo’ers doet het prima op het hbo. Echter: het uitvalpercentage van mbo’ers in het eerste jaar van rond de 20%, is te hoog en kan omlaag. Havisten hebben een uitvalpercentage van rond de 12%.”

VAN BOUWSTEEN NAAR DOORLOPENDE LEERLIJN

Het samenstellen van leerlijnen voor iedere bouwsteen afzonderlijk was de volgende stap om de uitwerking verder te concretiseren. De bouwstenen zijn geoperationaliseerd in doorlopende leerlijnen, ontwikkeld in sessies die belegd waren met docenten van het vmbo, het mbo en het hbo. “Dat was niet gemakkelijk”, vertelt Van der Voort: “Het heeft ons veel werk gekost om de leerlijnen te ontwikkelen. Niet alleen technisch is het lastig, het is ook een uitdaging om docenten van het vmbo, het mbo en het hbo met al die verschillende perspectieven aan één leerlijn te laten werken.” De sessies zorgden er niet alleen voor dat er vier concrete leerlijnen liggen, maar dat docenten ook een beeld kregen van de vaardigheden die studenten geacht worden te behalen per onderwijsniveau. De doorlopende leerlijnen - het resultaat van die inspanningen - zijn, voor zover Van der Voort weet, uniek in het Nederlandse (beroeps)onderwijs.

Omschrijving van de uitstroomprofielen SLB/LOB				
	LOB			
	VMBO 3-4	MBO 1-2	MBO 3-4	HBO P
Kwaliteiten reflectie (Ontdek je talent)	Student kan eigen talenten benoemen. Het gaat om talenten die je nodig hebt voor het Toptraject.	Student kan eigen talenten benoemen. Student kan benoemen in hoeverre talenten aansluiten bij zijn/haar hbo-ambities.	Student kan eigen talenten benoemen. Student kan beargumenteren in hoeverre talenten aansluiten bij zijn/haar hbo-ambities. Student kan eigen talenten koppelen aan de hbo-opleiding van zijn/haar keuze.	Student kan eigen talenten benoemen. Student kan beargumenteren in hoeverre talenten aansluiten bij de (inhoud) van de opleiding en toekomstig beroep. Student kan eigen talenten koppelen aan keuzemogelijkheden in de postpropedeutische fase
Motieven reflectie (Ontdek je passie)	Student kan vertellen of en waarom hij/zij naar het hbo wil	Student kan vertellen of en waarom hij/zij naar het hbo wil. Student kan benoemen in hoeverre interesses en ambities aansluiten bij een hbo-sector Sectoren: Onderwijs Sociale studies Gezondheidszorg Economie Bètatechniek Agro en Food Kunst	Student kan vertellen of en waarom hij/zij naar het hbo wil. Student kan beargumenteren in hoeverre interesses en ambities aansluiten bij zijn/haar hbo-ambities. Student kan eigen interesses en ambities koppelen hbo-opleiding van zijn/haar keuze.	Student kan interesses en ambities benoemen voor gekozen opleiding en beroep. Student kan beargumenteren in hoeverre interesses en ambities aansluiten bij de (inhoud) van de opleiding en toekomstig beroep. Student kan eigen interesses en ambities koppelen keuzemogelijkheden in de postpropedeutische fase.
Werkexploratie (Ontdek je studie en beroep)	Student kan vertellen hoe zijn/haar toekomstige mbo-opleiding en beroep er uitziet. Student kan enkele daarop aansluitende hbo-opleidingen noemen.	Student kan vertellen hoe zijn / haar toekomstige hbo-opleiding en beroep er uitziet. Student kan benoemen welke kennis en vaardigheden in deze hbo-opleiding en beroep belangrijk zijn.	Student kan vertellen hoe zijn toekomstige hbo-opleiding en beroep er uitziet. Student kan benoemen welke kennis en vaardigheden in deze hbo-opleiding en beroep belangrijk zijn Student kan benoemen welke kennis en vaardigheden in dit beroep passen bij zijn/haar talenten en motieven (interesses).	Student kan de werkzaamheden benoemen met betrekking tot zijn/haar gekozen richting in de hoofd fase Student kan beargumenteren hoe deze werkzaamheden passen bij zijn/haar talenten en motieven (interesses). Student kan deze werkzaamheden koppelen aan de keuze van de postpropedeutische fase.

Figuur 4: een deel uit de doorlopende leerlijn voor het onderdeel SLB/LOB (bron: Duyvendak, Ter Horst, Metz, Duesman & Van der Voort, 2017)

VAN DOORLOPENDE LEERLIJN NAAR DE PRAKTIJK OP HET ROC

Wanneer de eindexamenuitslagen bekend zijn, zullen er zo'n 80 tot 100 nieuwe Toptraject deelnemers zijn bij ROC van Twente. "Dan zijn de nieuwe studenten die naar het mbo komen, bij ons bekend", vertelt Simone Bloemen. Zij is een van de projectleiders van het Toptraject op ROC van Twente. Dat betekent dat ze verantwoordelijk is voor twee pijlers: "Enerzijds dat er Toptraject-onderwijs wordt verzorgd binnen de verschillende colleges en opleidingen van ROC van Twente zelf. Anderzijds dat er een speciaal, op de groep gericht traject is georganiseerd buiten de opleidingen om."

De nieuwe eerstejaars mbo-studenten hebben zich reeds in het derde jaar van het vmbo opgegeven voor het Toptraject. Aan deelname zit wel een aantal voorwaarden vast. Zo moeten leerlingen die mee willen doen tenminste een 6,5 gemiddeld staan en moeten zowel ouders als mentoren achter de potentiële deelname staan. Daarnaast moeten leerlingen een motivatiebrief schrijven die goedgekeurd moet worden. Voordat het nieuwe schooljaar op het mbo begint, worden de studenten al door Bloemen en haar collega benaderd. Ze krijgen een presentatie-opdracht toegestuurd die ze ter voorbereiding op hun eerste kennismaking met hun Toptraject-begeleider moeten maken. Na de herfstvakantie volgt een introductiedag die met name gericht is op kennismaking met en tussen de Toptrajectstudenten.

Het eerste jaar op het mbo staat daarnaast in het teken van zes tot negen 'Topclasses', waarin de groep buiten de eigen opleidingen om samen komt om zich verder te verdiepen. Die Topclasses worden bijvoorbeeld georganiseerd in de vorm van samenwerkingsopdrachten, een lezing of onlangs nog, het oplossen van een Escaperoom. In het tweede jaar van het roc doen de Toptraject-studenten een project: zo is er dit jaar in multidisciplinaire groepen gewerkt aan een opdracht van de gemeente Almelo. De vraag daarbij was hoe de gemeente de binnenstad aantrekkelijker kon maken voor jongeren. In het derde jaar van het roc wordt er vervolgens gestart aan een mbo-hbo-route: dit is een concrete voorbereiding voor studenten op de werkwijzen die gangbaar zijn in het hbo. Zo worden er bijvoorbeeld mbo-(doorstroom-)keuzedelen ingezet om colleges te volgen op Saxion. Studenten volgen dan 6 tot 12 maanden lang een dagdeel in de week onderwijs op Saxion bij de opleiding waar ze zich voor willen inschrijven. Ze krijgen onderwijs uit de propedeuse, van Saxion docenten, op hbo-niveau en -tempo. Ook maken studenten al kennis met de digitale omgeving van Saxion en oefenen ze een tentamen op hbo-niveau. In een aantal gevallen krijgen ze bij het behalen van het tentamen vrijstellingen voor een deel van de propedeuse.

Ook binnen de eigen opleidingen in het mbo wordt er van Toptraject-studenten verwacht dat ze werken aan de leerlijnen, zo vertelt Bloemen. "Het idee is dat de colleges binnen het roc zelf verantwoordelijk zijn voor de invulling van de leerlijn en het Toptraject. Zij zijn autonoom in het aanbieden van ondersteuning om te werken aan de leerlijnen." Die aanpak heeft voordelen en nadelen. Een voordeel is bijvoorbeeld dat ieder college zelf eigenaar is van het proces van ondersteuning van Toptraject-studenten. Een nadeel is dat niet ieder college erin slaagt om dat goed neer te zetten. Soms kost het overtuigingskracht, maar Bloemen is duidelijk in de communicatie naar collega's: "We gaan ervan uit dat jullie een professioneel team zijn en weten wat jullie moeten doen, zeggen we tegen de deelnemende collega's."

HOOPVOLLE CIJFERS

Om ervoor te zorgen dat er niet alleen gezegd wordt dat het programma succesvol is, maar dat dit ook daadwerkelijk aangetoond kan worden, heeft het initiatief zichzelf kwantitatieve doelstellingen opgelegd. Het Toptraject heeft zichzelf tot doel gesteld om in totaal 20 procent van de leerlingen afkomstig van de participerende vmbo-scholen te ondersteunen in de succesvolle doorstroom naar het hbo. Momenteel kent het Toptraject jaarlijks zo'n 80 tot 100 nieuwe aanmeldingen, wat ongeveer 20 procent van de tl-leerlingen van de deelnemende scholen is. Men zit dus op schema.

Inmiddels worden er in totaal nu meer dan 600 leerlingen en studenten bereikt. 80 procent van de studenten die van het roc naar Saxion gaat, doet mee aan het Toptraject. Hierbij moet worden opgemerkt dat een deel van deze groep pas in het laatste jaar mbo gaat deelnemen aan de mbo-hbo-routes.

De deelnamecijfers zijn groeiend, maar het is vooral belangrijk dat het uitvalpercentage van studenten op het hbo die afkomstig zijn van het mbo, gaat afnemen. Want dat is nu nog echt te hoog, vinden Bloemen en Van der Voort. Dat geldt overigens niet alleen voor de regio Twente, dat is een landelijk beeld.⁴ Schooljaar 2019-2020 zal daarom een spannend jaar worden voor het Toptraject. Dan zal de eerste lichting Toptraject-studenten namelijk hun eerste collegejaar starten als hbo-studenten. In hoeverre het lukt om de uitval beperkt te houden en goede cijfers te realiseren dankzij het Toptraject, dat zal in de komende jaren duidelijk worden.

DE TOEKOMST: NAAR EEN BREED GEDRAGEN PROGRAMMA

Succes is geen vanzelfsprekendheid, maar het Toptraject doet er alles aan om te zorgen dat het programma in de nabije toekomst een vanzelfsprekend onderdeel van de deelnemende scholen wordt. Dat begint met het maken én vastleggen van de juiste afspraken, bijvoorbeeld door middel van een samenwerkingsovereenkomst met alle partners. Van der Voort vindt dat belangrijk omdat “het betekent dat men ergens ‘ja’ op zegt, met alle verantwoordelijkheden die daarmee gepaard gaan.” Er is echt commitment op het project. “We hebben een bestuurlijk overleg waarin alle bestuurders van alle deelnemende scholen twee keer per jaar bij elkaar komen, om het specifiek over de voortgang van het Toptraject te hebben. Ze zijn er altijd en dat zegt veel.”

Simone Bloemen denkt dat de voorwaarden voor succes van het traject op de werkvloer heel vergelijkbaar zijn: “Het klinkt misschien als een open deur, maar het komt uiteindelijk altijd neer op de vraag of docenten het ook belangrijk vinden en de intrinsieke motivatie hebben om van dit traject een succes te maken.” Dat betekent dat zij op een roc met een paar duizend medewerkers enorm veel werk verricht voordat iedereen überhaupt weet waar dit over gaat. Het betekent ook dat het niet gezien moet worden als ‘weer zo’n extra project’. “Voordat je het bij iedereen tussen de oren hebt, kost het veel inspanning.”

“Maar om de toekomst kunnen we niet heen. En in die toekomst zijn maatwerk en vergaande ketensamenwerking sleutelwoorden”, aldus Van der Voort. “In een ideale situatie is het Toptraject niet meer nodig; het onderwijs is dan zo gedifferentieerd dat er voor iedere student een persoonlijk maatwerk traject is, waarin hij of zij naadloos van de ene naar de andere instelling kan stromen. Dat is misschien wel het antwoord op bindingsvraagstukken en motivationele problemen waar veel leerlingen nu mee worstelen.”

Zo ver is het echter nog lang niet. De huidige, ‘koninklijke’ route vmbo-mbo-hbo zal blijven bestaan, denkt ook Van der Voort. Zij zal zelfs uitbreiden, nu in de Achterhoek de vmbo’s en het Graafschap College de samenwerking ook zijn aangegaan met Saxion in het kader van het Toptraject. Ook Aventus wil met het Toptraject starten. Heel gestaag wordt er zo gewerkt aan een consistente aanpak die over een aantal jaar vanzelfsprekend is voor de groep studenten die van het vmbo via het mbo naar het hbo doorstroomt. Stephan van der Voort hoopt dat die vanzelfsprekendheid er straks ook echt is, al zal het veel werk blijven kosten. “We laten ons niet ontmoedigen door tegenvallers. Er zijn geen recepten voor wat wij aan het doen zijn. Maar langzaam maken we meters en creëren we meer kansen voor leerlingen door overstapmomenten beter op elkaar aan te laten sluiten.”

⁴ In 2018 behaalde 58% van studenten met een mbo-achtergrond bij uitstroom uit het hbo een bachelordiploma. Voor studenten met een havo-achtergrond was dat 65%, voor studenten met een vwo-achtergrond 74% (bron: DUO, 2018).

6. MEER LEZEN?

- Baarda, R. en Voncken, E. (2017). *Waar een wil is, is een leerweg*, Stichting Platforms vmbo.
- Bannink, D. & Bosselaar, H. (red). (2018). *Het probleem samenwerken. Duiden en verbinden: ironische uitwegen voor vastgelopen samenwerking*. Den Haag: Boom.
- Boon, H., Verhoef, M., O'Hara, D., & Findlay, B. (2004). From parallel practice to integrative health care: a conceptual framework. *BMC Health service Research*, 4, 15
- Delden, P. van (2009). *Samenwerking in de publieke dienstverlening. Ontwikkelingsverloop en resultaten*. Delft: Eburon.
- Duyvendak, N., Horst, H. ter, Metz, A., Duesman, M. & Voort, S. van der (2017). *Leerplankader toptraject: voor het ontwerpen, implementeren en toetsen van onderwijsactiviteiten en onderwijsmaterialen binnen het toptraject*. Twente: Toptraject.
- Graaf, D. de (SEO), Petit, R. (Kohnstamm Instituut) Hermanussen, J. (ecbo), Rud, I. (ecbo) Ven, K. van der (SEO), Groot, A. (ecbo), Berg, E. van de (SEO) (2019). Doorlopende leerlijnen vmbo-mbo anno 2018, Vierde monitor vakmanschap-, technologie- en beroepsroutes, SEO, Kohnstamm instituut, ECBO.
- Kaats, E., Klaveren, P. van, & Opheij, W. (2005). *Organiseren tussen organisaties: inrichting en besturing van samenwerkingsrelaties*. Schiedam: Scriptum.
- Kerckhoffs, J. & Voncken, E. (red.). (2018). *Leerroutes vmbo-mbo. Vertrouwen organiseren*. Sterk beroepsonderwijs / SPV.
- Ministerie van OCW (2017). Sterk beroepsonderwijs, Den Haag: Ministerie van OCW (20 februari 2017).
- Ministerie van OCW (2017). Reactie op Onderwijsraadadvies Vakmanschap voortdurend in beweging en SER-advies Toekomstgericht beroepsonderwijs, Den Haag: Ministerie van OCW (28 februari 2017).
- Ministerie van OCW (2018). Programma ter versterking van het beroepsonderwijs vmbo-mbo, Den Haag: Ministerie van OCW (28 mei 2018).
- Ministerie van OCW (2019). *Op weg naar versterkt beroepsonderwijs in elke regio*, brief aan de TK, 26 augustus 2019, Den Haag: Ministerie van OCW
- Ritzen, H. & Mittendorf, K. (2016). *Bouwstenen voor het succesvol vormgeven van een leerweg vmbo-mbo-hbo*. Enschede: Saxion Kenniscentrum Onderwijsinnovatie.
- SER (2017). Toekomstgericht beroepsonderwijs, Den Haag: SER.
- Schoonhoven, R. van, Maarse, J. en Studulski, F. (red). (2017). *Kansrijk schakelen tussen vmbo en mbo*. Utrecht: Sardes / Actis.
- Studulski, F. & Heerdink, H. (2014). *Een passende overstap van vmbo naar mbo, ondersteund door lob*, Utrecht: Sardes.

Onderwijsraad (2015). *Herkenbaar vmbo met sterk vakmanschap*, Den Haag: Onderwijsraad.

Onderwijsraad (2016). *Vakmanschap voortdurend in beweging*, Den Haag: Onderwijsraad.

Onderwijsraad (2019). *Doorgeschoten differentiatie in het onderwijsstelsel*, Stand van educatief Nederland 2019, Den Haag: Onderwijsraad.